

הנהגות רבי

מנהגים
והנהגות
קודש

תדפיס מתוך
ספר

הנהגות רבי

מנהגים והנהגות קודש

כבוד קדושת

אדמו"ר מנחם מענדל

זצוקלה"ה נבנ"מ זי"ע

שניאורסאהן

מליובאוויטש

בנושא חתונה

יוצא לאור על ידי

היכל מנחם

מרכז להפצת מעיינות החסידות

בעיה"ק ירושלים ת"ו

שנת חמשת אלפים שבע מאות ושמונים לבריאה

הנהגות רבי

מנהגים והנהגות קודש

העורך: הרב יוסף יצחק הבלין

חברי המערכת:

הרב יהודה כהן הרב יעקב הלוי הורביץ

הרב מנחם מענדל רייצעם

© כל הזכויות שמורות

כתובת למשלוח הערות והארות

מכון היכל מנחם

ירושלים רח' ישעיהו 22. ת.ד. 5955

פאקס 02-5712563

E-mail: Havlin770@gmail.com

להזמנות:

היכל מנחם - ירושלים: ישעיהו 22 ת.ד. 5955 טל': 02-6700-770

היכל מנחם - בני ברק: רח' שפת אמת 1 טל' 03-579-5729

קה"ת - כפר חב"ד: ת.ד. 3 טל' 03-960-6018

קה"ת - קראון הייטס: טל' 718-778-0226

התוכן

א	נישואי רבינו
יט	ברכת שידוכין
כו	'תנאים'
ל	יחידות לחתנים וכלות
לג	ברכה לקראת החתונה
לח	שבת העליה לתורה (אויפרופעניש)
מ	השתתפות בחתונה וסידור קידושין
נא	נתינת סידור לתפלת מנחה ואמירת 'על חטא'
נה	סידור חופה וקידושין
סג	שבעת ימי המשתה
סח	ציון יום הנישואין

פתח דבר

בשבח ובהודי' להשי"ת שמחים אנו להגיש, תדפיס מתוך הספר "הנהגות רבי" – המלקט ומברר את הנהגות הקודש של רבינו כ"ק אדמו"ר זי"ע, אשר כל תהלוכותיו מדודות ומכוונות, ונדע לרבים שכל מעשיו דיבוריו ואורחותיו הקדושים מכוונים בקבלה ומדוייקים בהלכה עד להפליא. ויש בהם תילי תילים של הוראות להלכה ולמעשה.

למותר להאריך אודות גודל החשיבות של "מעשה רב", וכנדע לכל מעיין ברשימות ובשיחות הקודש של רבינו, אשר בהן ניכרת גודל היוקר והחביבות שהיה לו בבירור הנהגת חותנו כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע. כך גם במכתביו הק' בהם כותב רבינו ש"אנו אין לנו אלא מנהג כ"ק מו"ח אדמו"ר", ו"באתריה דמר כו", שמביטויים אלו, וכיוצא בהם רבים, עולה גודל הדיוק בכל מעשה והנהגה.

ואין לנו אלא דברי רבינו ואורחותיו. הן, ללמוד מהן בהנהגות השייכות לנו. והן ללמוד אותן ולהכיר גדולתן ומעלתן. אשר הורינו מדרכיו ונלכה באורחותיו.

* * *

אלא, שבמקום שאתה מוצא גדולתו של רבינו בהנהגותיו הקדושות, שם אתה מוצא ענוותנותו. השתדל רבינו להסתיר את הנהגותיו הק' והמיוחדות, מעין כל רואה, ובמיוחד בהנהגותיו הפרטיות שאינן נוגעות ישירות להנהגת הרבים, כה רב ההסתר עד שכמה מהן נתגלו ונתבארו רק באופן אקראי ובדרך אגב, ועדיין רב הנסתר.

במהלך השנים נתעוררו כמה וכמה חדי עין וברי לבב, להתחקות אחר הנהגות רבינו, והעלו על הכתב הנהגות רבות, ובפרט אותן אלו שנהג בהן באופן קבוע. כך שבמשך השנים נקבצו ובאו אלפי הנהגות קודש, המקיפות את כל אורח החיים. חלקן אף נדפסו בבימות שונות, זעיר פה וזעיר שם. ועתה הן מוגשות לפני הקורא בסדר מסודר, בתוספת הנהגות רבות שעדיין לא נתפרסמו עד עתה.

נוסף על ריכוז וסידור ההנהגות, נעשה מאמץ רב לברר בירור מקיף של כל הנהגה, אצל יודעי דבר ומביני מדע, כדי לבררה על כל פרטיה במידת האפשר. נערכו השוואות רבות בין הכתובים, בירורים רבים אצל יודעי דבר, צפיה בצילומים שונים. הכל במטרה לנסות ולהגיע לברור המציאות.

עבודה רבה זו, נעשתה עד מקום שידינו מגעת. אך למרות המאמצים לברר את ההנהגה המדוייקת של רבינו, עדיין נותרו חילוקי דיעות וספיקות בפרטים מסויימים, והם צוייניו במקומם. (או הושמטו לעי"ע מהספר - במקום בו רבתה חוסר הבהירות על הבהירות). ושגיאות מי יבין.

הנהגותיו של רבינו תורה הן, וללומדם אנו צריכים. אשר על כן, טרחנו רבות לציין להנהגות רבינו מקורות בספרים העוסקים בעניין זה, הן בנגלה והן בנסתר, וכמובן בדברים שנראים כקבלה מדור לדור מרבותינו נשיאנו זי"ע, אף העתקנו דבריהם כשהדברים נראים שייכים לאותה הנהגה. במסגרת זו, צוינו המראי מקומות לטובת החפצים להרחיב בעניין. במקומות שונים בהם טעם הנהגת רבינו עמוק ואף נעלם, ניסינו בדרך אפשרי ובדרך לימוד להבין את פשרן.

כמובן וגם פשוט, שאין לעורכים כל כוונה או יומרה בציון מקורות אלו (במקום שלא נתפרשו ע"י רבינו) לקבוע שמקורות אלו הם אכן יסוד ושורש הנהגת רבינו. ולא עשינו כל זאת אלא רק כדי לעורר את הקוראים ולהביא לליבון הדברים, להגדיל תורת רבינו ולהאדירה.

* * *

ספר זה העוסק בהנהגות רבינו בענייני חתונה. הינו טיפה מן הים, מכל אורחותיו של רבינו. במכון "היכל מנחם" העוסק כבר שנים רבות בבירור תורתו של רבינו, אנו מתכוונים בעז"ה להמשיך ולברר, בכל סדר היום ומעגל השנה, ובשימת לב להלכה, למידת חסידות ולדרך ארץ ואהבת ישראל שהיו שזורים באופן מופלא בהנהגותיו.

במקום זה אנו פונים בבקשה: כיון שהמלאכה היא עצומה בהיקפה, וכבדת משקל, ורבת אחריות להעמיד דברים על דיוקם. על מנת להצליח בה - לכבוד בית רבי, אנו זקוקים לעזרת הציבור. לכל מי אשר יש לו הערה, הארה, ידיעה, שאלה או תשובה על הנדפס בספר זה, או על אורחות רבינו בכלל, וכן על דרך בירורן ומציאת המקורות להן. יואיל נא לשלוח זאת למערכת כמצויין בשער הספר, ודבריו יתקבלו בשמחה. נא ונא, לא למנוע טוב מבעליו.

תפילין

ויהי רצון שנצליח במשימה נעלית זו, ושלא תצא חלילה תקלה תחת ידינו. ונזכה בקרוב ממש לחזות בעינינו, ברבינו ובאורחותיו, בגאולה האמיתית והשלמה תיכף ומיד ממש.

הרב יוסף יצחק הבלין
ראש מכון "היכל מנחם"

כ"ג אדר ה'תש"פ.

נישואי רבינו

שמחת נישואי רבינו בעצמו עם הרבנית הצדקנית מרת חי' מושקא בת כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ, תוארה באריכות ובפירוט בכמה מקומות¹, וחלק מהנהגותיו של רבינו ביום חופתו, מתוארות בידי מי שהתמנה להיות ה"שומר" שלו² ביום זה:

במשך כל היום נמנע רבינו מלשוח שום דיבור של חול, ורק ישב בתענית ספון בתורתו ועבודתו. אמר הרבה תהלים³, ולמד בספר ראשית חכמה⁴, ומיאן להינפש אפילו במעט, למרות שהי' חלוש וחיוור כסיד מרוב היגיעה.

המכתב שקיבל מאביו, כ"ק הרה"ג הרה"ח וכו' המקובל רבי לוי יצחק, ובו הדרכות ליום החופה⁵, הי' תחת ידו כל היום.

1. "ימי מלך" ח"א פרק י. ועוד.

2. ידיד בית רבי, הרה"ח רא"ח אלטהויז הי"ד - שהגיע לידינו מכתב אותנטי שבו תיאר בפרטיות את כל המאורעות אז (נדפס בכמה מקומות, וביניהם בספר 'חד בדרא' פרק ה), ולהלן נקרא בקיצור בשם 'יומן'.

3. ראה "שערי נישואין" (היכל מנחם, תשס"ט), אוצר מנהגים והוראות סימן טז, שזהו על פי הוראת כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ לרבינו.

4. ראה "שערי נישואין" שם סימן יא.

5. נדפס ב"לקוטי לוי יצחק - אגרות קודש" ע' רו.

את תפלת המנחה ביום חופתו התפלל רבינו ביחידות⁶, כשהוא חגור באבנט של משי⁷. "ברוב כוונה ושפיכת הנפש בקול דממה דקה . . . ובוכה במר נפשו בדמעות שלישי"⁸.

ב. לפני החופה חגר כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ את חתנו רבינו באבנט⁹, באמרו, שכאשר בירך בבוקר ברכת "אוזר ישראל בגבורה", היתה כוונתו גם לחגירת החתן באבנט¹⁰, והוסיף שבכך הוא קושר אותו אליו בזה ובכא¹¹.

6. הדעות בזה - ראה בנטעי גבריאל נישואין פרק ח ס"ב. ושם (בהערה ה) כתב, שהמנהג הרווח הוא שהחתן ביום חופתו מתפלל מנחה ביחידות, שכך מתאפשר לו להתפלל ביתר כוונה ובישוב הדעת.

7. וכן נקבע בספר המנהגים (ע' 76): "תחת חופתו, וכן בתפלת המנחה שלפני זה בה אומר על חטא, ומחופה ולהבא - מתפלל חגור אבנט".

8. ולהעיר, שאביו כתב לו במכתבו הנ"ל (לקוטי לוי יצחק שם ע' רז): "מיד אחר חצות היום תלמוד פרק כ"ה בתניא בכוונה עצומה (לא בעיון, רק בכוונה כו'), ותיכף ומיד אחר זה תתפלל מנחה עם על חטא בכוונה נכונה ועצומה. וכל המרבה לבכות אז בתענית זה שנחשב כיום הכפורים . . . הרי זה משובח".

9. יש להעיר, שבהלבשת אבנט, נהגו רבותינו נשיאינו עם בניהם ממשיכי דרכם נשיאי הדור הבא, בבר מצוה שלהם - ראה "ספר התולדות - אדמו"ר מהר"ש" (לרבינו) ע' 12. ספר השיחות תרצ"א ע' 222. 274. תרצ"ו ע' 114. אמנם רבינו בתקופת הבר מצוה שלו עדיין לא הי' אצל חותנו, ויתכן שלכן שנהג בו חותנו מנהג זה קודם חופתו.

10. וראה במקומות שבהערה הקודמת שרבותינו קישרו זה לפסוק "חגרה בעוז מתני" (משלי לא, יז), ואמרו מאמר חסידות בענין "חגור חרבך על ירך גבור". עיי"ש וש"נ.

11. ימי מלך שם ע' 272 מכמה מקורות.

ג. תחת החופה, הי' רבינו לבוש בקיטל אשר נתפר מבגד של אדמו"ר הזקן, שהלביש לו חותנו כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ לפני כיסוי פני הכלה בהינומא ("באדעקעניש")¹².

ד. במסיבת החתונה, ביקש רבינו לאחוז במידת ההסתרה והענווה:

במעמד הקבלת פנים, מיאן לשבת בשלחן ה"מזרח", אולם חותנו, כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ, ציווה עליו במפגיע לשבת במקום המכובדים¹³.

כמו כן בעת סעודת הנישואין, כאשר עזב חותנו, כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ את מקום ישיבתו והלך בין המסובים לחלק להם משקה לומר "לחיים", עמד רבינו ממקומו כדי לנסות לסייע לחותנו, אולם מיד פנה אליו חותנו ורמז באופן ברור שלא יקום ממקומו¹⁴.

ו. ולהעיר, שכעבור שנים, כאשר השתתף רבינו ב"קבלת פנים" לחתן¹⁵, רצה החתן למזוג כוס לרבינו, אבל רבינו מיאן, באמרו שחתן דומה למלך ואינו מתאים לכבודו לשרת מישהו בעת חתונתו. וכמו כן כאשר הלך לחופה יחד עם

12. "יומן" הנ"ל (חד בדרא ע' 117).

13. רשימת הרה"ח ר' שמואל זלמנוב, נדפסה בתורת מנחם - רשימת היומן ע' תמג.

14. התוועדויות תשמ"ז ח"ג ע' 464.

15. כדלהלן פרק ז ס"ו ואילך.

החתן, ציוה על החתן לילך לפניו, שכן "חתן דומה למלך" ומלך הולך בראש¹⁶.

כאשר הגיע הגאון רבי מאיר שפירא מלובלין הציג כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ את החתן (רבינו) לפני הגר"מ והציע להם לדבר זה עם זה בלימוד, רבינו נענה ושוחח עם הגר"מ במשך שעה ארוכה, עד שיצא מהתפעלות ושיבח את רבינו לפני חותנו, באמרו לו שזכה לקחת חתן שהינו גאון עולם. אך לאחר מכן, כשביקש הגר"מ מרבינו להמשיך לומר לו מחידושי תורתו, מיאן רבינו, באמרו שכעת כבר אין לו הוראה לכך מאת חותנו...¹⁷

16. "ר' אברהם הרופא" ע' 143. אלבום 'מקדש ישראל' ע' 110.

17. יצויין שלאחר כארבעים שנה - בש"פ צו תשל"א - הזכיר רבינו בהתוועדות קושיה ברש"י, ובהמשך לזה סיפר על 'השגחה פרטית' וכה אמר (תו"מ חס"ד ע' 29):

"בעת חתונתי שנערכה בוורשא, הגיע גם רבה של לובלין הגר"מ שפירא, וגם נתן לי מתנה בתור 'דורון דרשה' את ספרו שו"ת 'אור המאיר' שנדפס אז.

בעת החתונה וה'שבע ברכות' רצה כ"ק מו"ח אדמו"ר שאדבר עמו בלימוד, ואני השתמטתי, כדרכי. אבל כיון שכ"ק מו"ח אדמו"ר חיבבו ביותר וכו', עיינתי אז בספרו, וראיתי שבין התשובות יש גם תשובה לאחד שתמה על פירוש רש"י הנ"ל.

[וסיים רבינו בבת שחוק]: ובמילא, אין לחשוד בי שהנני בקי בכל ספרי השו"ת של האחרונים... ראיתי אז תשובה זו ונשאר הדבר בזכרוני" [והמשיך רבינו והביא את התשובה ופלפל בה].

ובענין זה יצויין עוד כי היה מחבר נוסף שהשתתף בחתונתו של רבינו

ה. בעת החתונה חבש רבינו על ידיו כפפות משי לבנות. והיו שהבינו כי נהג כך, מחמת המנהג (בפולין) ללחוץ יד

- הג"ר צבי יחזקאל מיכלזאהן הי"ד, מרבני וורשא - שנתן לרבינו את ספרו 'פינות הבית' כמתנה, ולאחר שנים רבות הזכיר רבינו מתנה זו וראה בכך 'השגחה פרטית' נפלאה. וכך סיפר הרה"ח משה יהודה שי' קוטלרסקי (וראה בארוכה - 'כפר חב"ד' גליון 1782 ע' 36, רשימת הרה"ח רמ"מ שי' טייכמן):

התיידדתי עם משפחה יהודית מכובדת, ובשנת תשד"מ קיבלתי מהם הודעה משמחת - בתם עומדת להתחתן בניו יורק. לאחר התייעצות הם בחרו את התאריך י"ד כסלו (יום נישואי רבינו) ליום חתונתם, והזמינו אותי להיות מסדר הקידושין.

במהלך פגישת היכרות עם החתן, סיפר החתן שאביו הוא אחיין של רב מפורסם מוורשא שבפולין לפני המלחמה - הג"ר צבי יחזקאל מיכלזאהן הי"ד.

החתן הוסיף וסיפר, שאביו הוא ניצול שואה, ואף ראה בעיניו כיצד הרשעים ימ"ש לוקחים את דודו הרב הנ"ל למחנה ההשמדה. הדברים השפיעו עליו לרעה מבחינה רוחנית, וכיום הוא רחוק מאוד משמירת אורח חיים יהודי כשר.

בהמשך כתבתי לרבינו על כל הענין, וביקשתי ברכה עבור החתן והכלה וכו', ורבינו שלח מכתב ברכה שיגרתי לחתן ולכלה.

ביום החתונה עצמו, י"ד כסלו, נסע רבינו ל'אוהל', ולהפתעתי קיבלתי שיחת טלפון מהמזכיר שהמתין ברכבו ליד ה'אוהל', כי זה עתה מסר לו רבינו מענה בקשר לשמו של הרב מיכלזאהן שציינתי במכתבי מאז - וכתב כך:

"כמדומני שהשתתף בחתונתי, וכן נתן לי מתנה 'דרשה געשאנק'. ספרו מונח בארגז הספרים בחדרי בסמיכות להתנחומא אצל החשמל.

לחתן בעת איחולי ברכות ואמירת 'לחיים', וזאת היתה דרכו לשמור על קדושת וטהרת ידיו ויחד עם זה לא לפגוע באלפי האורחים שבקשו לגעת בו¹⁸.

[להלן מובאים כמה מנהגים אשר נהגו בחתונת רבינו. חלקם סיפר רבינו בעצמו בהתועדות שקיים בש"פ וישלח ה'תשי"ד, במלאות עשרים וחמש שנה לנישואיו¹⁹, ועורר שמהראוי שכל אחד ינהג בהם²⁰].

ו. שטר התנאים²¹ נכתב כשבוע לפני החתונה - החתונה

אלווה אותו לאחזו בעת הסידור קידושין ואמירת הברכות, ונראה מזה השגחה פרטית לאחר 55 שנה".

ואכן, בסיוע המשב"ק מצאנו את הספר בחדרו הק' של רבינו, בדיוק במקום שציין במענהו. לקחתי את הספר, וכשהגעתי לאולם ביקשתי לשוחח עם אבי החתן בפרטיות, והראיתי לו את הספר. האב לקח את הספר ופתח אותו וראה את כתב ידו של דודו הרב הדגול ב'הקדשתו' לחתן - רבינו.

אבי החתן התבונן בחוזקה בספר ובכתב ידו של דודו, ונכנס להתרגשות עצומה - הוא פרץ בבכי עז שנמשך זמן רב; ניכר היה בבירור כיצד זכרון חי זה מעורר בו קירוב מחודש לכל עניני התורה והמצוות, ולמחרת הוא כבר הסכים להניח תפילין והתקרב בחזרה ליהדותו, להפתעת כל בני משפחתו.

18. ימי מלך שם ע' 275.

19. ראה תורת מנחם ח"י ע' 198 ואילך.

20. ראה תורת מנחם שבהערה הקודמת (ע' 196 ואילך). ימי מלך שם (ע' 300). ואכן חלק מהמנהגים נכללו בספר המנהגים (ע' 75-76).

21. צילום ממנו נדפס בקונטרס 'מכתבי החתונה' (קה"ת תשנ"ט). וכן בספר 'תנאים', 'ווארט', אירוסין ונישואין' פרק טז. וראה שם ביאור כמה

התקיימה בי"ד כסלו תרפ"ט, והתנאים נחתמו באור לו' כסלו²².

ז. בשטר זה מופיעה הפתיחה המפורסמת: "המגיד מראשית אחרית הוא יתן שם טוב ושארית לאלה דברי הברית והתנאים כו" (אף שבחלק משטרות התנאים בבית רבותינו נשיאינו נשמטה פתיחה זו²³).

דיוקים בנוסח השטר והשוואתו לשטרות נוספים שנכתבו בבית רבותינו נשיאינו.

22. וראה להלן פרק ג בתחילתו שרבינו עצמו הנהיג לאחר את כתיבת התנאים עוד יותר, ולכותבם ביום הנישואין עצמו לפני החופה.

23. בתורת מנחם - רשימת היומן (ע' רלא) מספר רבינו על התנאים שהתקיימו בחתונה הבאה בבית הרב - חתונת בתו הצעירה של כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ - ומעתיק את נוסח התנאים שנכתבו אז, ושם לא מופיעות המלים "המגיד מראשית אחרית הוא יתן שם טוב ושארית לאלה דברי הברית", אלא - לאחר הפתיחה "למז"ט יעלה ויצמח . . ויפק רצון מה' הטוב" - השטר מתחיל במלים: "אלו הן ראשי הפרקים כו". ובהמשך הרשימה עולה שיש משמעות להשמטה זו, עיי"ש.

ואכן, רבינו מציין שכ"ק אדמו"ר מהוריי"צ צוה להעתיק את נוסח התנאים של בתו הצעירה (לא מהתנאים של בתו האמצעית שנישאה לרבינו, אלא) מנוסח התנאים של בתו הבכירה.

וראה באריכות בספר 'תנאים ווארט אירוסין ונישואין' ע' סג, שהשמטה זו של המלים 'המגיד מראשית אחרית כו', מקורה משטר התנאים של כ"ק אדמו"ר מהורש"ב.

אמנם בשטר התנאים של כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ נמצאת פתיחה זו (שם ע' נו), וכן הוא בשטר התנאים של רבינו (שם ע' נט). וצ"ע טעם שינוי הנוסחאות בחתונות השונות.

ח. בשטר זה נכתב שהחתונה תהי' "איה"ש בחודש כסלו תרפ"ט בעי"ת ווארשא יע"א ביום ג' י"ד לחודש" (ולא כמו בשטרות אחרים אצל רבותינו שבהם כתבו שהחתונה תקיים "בירושלים תובב"א"²⁴).

ט. בהזדמנות מסוימת סיפר רבינו²⁵ על הוראת כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ שבימים האחרונים לפני החתונה לא יהי' החתן לבדו אלא עם 'שומר'²⁶. ומפי השמועה, שרבינו עצמו קיבל הוראה זו מחותנו לגבי השבוע שלפני חתונתו, ושהורה לו שאפילו כשרוצה לעבור מחדר אחד לחדר שני לא יעבור את מפתן החדר לבד אלא עם מלווה²⁷.

24. בתורת מנחם - רשימת היומן (שם) מספר רבינו, שאף ששטר התנאים של הבת הצעירה של כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ נעתק מהשטר של הבת הבכירה, מכל מקום הי' הבדל ביניהם, שאצל הבת הבכירה נכתב שמקום החתונה יהי' "בירושלים תובב"א", ואילו אצל הבת הצעירה לא נכתב כן - ומסביר, שאצל הבת הבכירה בזמן כתיבת התנאים לא ידעו עדיין את מקום החתונה, משא"כ אצל הבת הצעירה. ומזה יובן גם לענין חתונת רבינו, שכיון שכבר ידעו את מקום החתונה והי' זה בסמיכות לחתונה, נכתב מקום וזמן החתונה בדיוק.

וראה גם בספר 'תנאים ווארט אירוסין ונישואין' ע' סב. וש"נ.

25. לקוטי שיחות ח"א ע' 52.

26. וסיפר מזכיר רבינו הריל"ג שי', שפעם פגש רבינו חתן, בימים שלפני חתונתו, שהלך לבדו, ללא ליווי, והמתין רבינו עמו עד שעבר שם מישהו וביקש ממנו שילווה את החתן, ורק אז המשיך בדרכו (תשורה גרונר (כ"ד טבת תשס"ה) ע' 28).

27. מפי הריל"ג שי' - 'כפר חב"ד' גליון 500 ע' 17. תשורה שבהערה

י"ד. כאשר דיבר רבינו על כללות מנהגי נישואין שנהגו בחתונתו ועל חשיבות הדיוק בהם²⁸, אמר שדייקו אפילו בנוסח ההזמנה²⁹. וסיפר, שנוסח ההזמנה לחתונתו שלו נכתב על ידי כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ³⁰, והוא מיוסד על נוסח ההזמנה לחתונת כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ עצמו³¹.

הקודמת ע' 30. וראה שקו"ט בענין הוראה מיוחדת זו - ב'התקשרות' (גליון תשנ"ד ע' 14).

28. תו"מ ח"י ע' 198 ואילך (שולחן מנחם ח"ו ע' קפג).

29. בענין ההזמנות יש להעיר, כי ככלל שלל רבינו שימוש בכתב אשורי [כתב סת"ם] לכל ענין שהוא, ובוודאי שלא בהזמנות וכיו"ב העלולים להיזרק. וכתב בענין זה (שולחן מנחם ח"ה ע' ריג ואילך):

"מטעמי זהירות בכתבי הקודש, הנה לא נראה לי כלל כשמדפיסים כתובים בכתב סת"ם אפילו בספרי הלכה ואגדה, ועאכו"כ בספרי תולדות (=היסטורי' של אישים)".

וכן העיר לכמה שהדפיסו בכרטיסי הזמנה שונים אותיות בכתב אשורי וגם בתגים, שאין לעשות כן. וראה מה שדנו בזה בקובץ 'הערות וביאורים' גל' תתצד ע' 75, ושם הובא מעשה רב, על מי ששלח הזמנות לחתונה בכתב אשורי, והורה רבינו להחזיר ההזמנות כולן ולקוברן!

30. והוסיף, שכאשר התקיימה לאחר מכן חתונה נוספת בבית הרב, של בתו הצעירה של כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ, הורה כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ לכתוב גם בה אותו הנוסח.

31. רבינו הזכיר אז שבנוסח ההזמנה ארבע פיסקות, שהאותיות הראשונות שלהן יוצרות ביחד את המלה 'אהבה'. והדגיש, שכ"ק אדמו"ר מהוריי"צ לא רצה ששימו לב לכך, כדי שלא תהי' "ניניקת החיצונים", אך בפועל שמו לב ולא הי' מרוצה מזה.

יא. עוד סיפר רבינו שבנוסח ההזמנה הי' כתוב זמן החופה בשעה החמישית בערב, וצייין שכן כתבו תמיד - גם בחתונות שנערכו בקיץ³². והוסיף רבינו, שאף שלמעשה החופה שלו לא התקיימה בשעה החמישית, הרי את ה"קבלת פנים" דייקן שתתחיל בשעה זו³³.

יב. בלילה שלפני החתונה התקיימה (בנוכחות רבינו החתן) סעודה מיוחדת - "חתן מאהל" - בהשתתפות תלמידי הישיבה בווארשא³⁴, ואמר שם כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ מאמר חסידות³⁵.

יג. סיפר רבינו³⁶, שבנוסף לכך שהחתן והכלה התענו ביום חופתם, גם חותנו כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ התענה

32. הכוונה לחתונת בתו הצעירה של כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ, שהתקיימה ביו"ד סיון תרצ"ב (ראה 'תורת מנחם - רשימת היומן' ע' רלט).

33. ראה גם 'רשימת היומן' שבהערה הקודמת - לגבי החתונה הנ"ל. כשסיפר רבינו זאת (תו"מ ח"י ע' 198) הדגיש, שהדיוק בשמירת השעה אינו כפי שרווח כאן, שכשכותבים שעה פלונית, הנה בפועל מתחילים שעתיים לאחרי כן...

34. מקור לסעודה זו - ראה בספר מאיר עיני חכמים דף קד עמ' ג. וראה במקומות שצויינו בס' הנשואין כהלכתם (ירושלים, תשד"מ) ח"א פ"ו אות כג ואילך, ובהערות. נטעי גבריא, נישואין ח"א, פ"ד אות א.

35. סה"מ תרפ"ט ע' 71. תיאור קצר מסעודה זו - ראה בסה"ש תרפ"ח-תרצ"א ע' יד. וב'יומן' הנ"ל האריך בפרטי סעודה זו.

36. ראה שולחן מנחם שבהערה הבאה.

ביום החופה³⁷. ומפי השמועה, שגם בני משפחה נוספים התענו³⁸.

יד. את הכתובה כתבו מבעוד יום ואף הקנין וחתימת העדים היו מבעוד יום, למרות שהחופה עצמה התקיימה מאוחר בלילה³⁹.

טו. בעת הקבלת פנים אמר כ"ק אדמו"ר מהור"י צ' מאמר חסידות המתחיל במלים "לכה דודי לקראת כלה"⁴⁰. והקדים

37. לענין טיב התענית ועד מתי נמשכה - ראה תורת מנחם רשימת היומן ע' רלט ובהערה 2 שם.

ולענין השאלה אם זוהי הוראה לרבים שמן הראוי להורי החתן והכלה להתענות - ראה שולחן מנחם ח"ו ע' קפט שאין בזה בהכרח משום הוראה, ושאפשר גם לפדותה בצדקה.

וראה גם בתשורה משמחת משפ' ונקרט-וואלף (שבט תש"פ) ע' 33, שכאשר נכנס הרה"ח ר' אפריים וואלף ל'יחידות' לפני חתונת אחד מבניו (בשנת תשל"ל), אמר לו רבינו: "מן הסתם ידוע לך כי כ"ק מו"ח אדמו"ר הי' נוהג להתענות בימי הנישואין של בנותיו". והמשיך רבינו: "אינני אומר לך זאת בתור הוראה" (ולמעשה, הבין ר' אפרים שכיון שרבינו מצא לנכון לציין זאת בפניו לקראת נישואי בנו, כנראה שכוונתו היתה שמן הראוי שהוא ינהג כך בפועל. וכך אכן עשה).

38. ב"יומן" הנ"ל ('חד בדרא' ע' 116) מספר, ששמע מקרובי המשפחה כי לא רק כ"ק אדמו"ר מהור"י צ' שרוי בתענית, אלא גם רעייתו הרבנית ובנותי' (אחיות הכלה). וראה בזה גם בשולחן מנחם ח"ו ע' קפט ובהערה א שם.

39. שכן ע"פ דין, יכול להיות שעבוד הכתובה גם כמה ימים קודם הנישואין - ראה בארוכה שולחן מנחם ח"ו ע' קצד-קצה. וש"נ.

40. נדפס בסה"מ תרפ"ט ע' 81 ואילך.

לאמירתו, שבעת שמחת נישואין באות נשמות האבות והזקנים מעולם האמת, ו"בתור הזמנה לנשמות הצדיקים הוד כ"ק אבותינו רבותינו הק' אשר יבואו אל החופה ולברך את החופה" - ייאמר מאמר חסידות זה, הכולל ענינים מכל רבותינו נשיאינו לדורותיהם⁴¹.

ובהתוועדות חג השבועות תשי"ג דיבר רבינו במעלת מאמר זה, והציע שבכל חתונה יחזור החתן - או מישהו מהנוכחים⁴² - מאמר זה בתור "הזמנה" לנשמותיהם של רבותינו נשיאי חב"ד⁴³. ובהזדמנויות אחרות הדגיש שיש לומר את המאמר כולו, ולא להפסיק את אומרו באמצע אמירתו⁴⁴.

41. ובלשונו הק' (בתרגום מאידיש): "חלק הוא מאדמו"ר הזקן, חלק מאדמו"ר האמצעי, חלק מאב הסבא (אדמו"ר ה'צמח צדק'), חלק מהסבא (אדמו"ר מהר"ש) - אב הסבא של הכלה, חלק מסב סבו של החתן (הרה"ק רב"ש בנו בכורו של ה'צמח צדק'), חלק מהאבא (אדמו"ר מהורש"ב) סב הכלה".

והוסיף על כך רבינו (תו"מ ח"ח ע' 216), שבוודאי היו במאמר זה גם דברים משלו (כלומר, משל כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ עצמו), אף שלא אמר זאת בפירוש. "ואף שלא היה צריך להזמין את עצמו, כיון שהיה נוכח במקום, מכל מקום, הסדר הוא, שכל הענינים נמשכים על ידי הצינור דתורה".

42. ובספר המנהגים (ע' 75) נדפס (לפי הגהת רבינו בכת"ק): "נוהגין אשר החתן יחזור בעת הקבלת פנים את ד"ה לכה דודי תרפ"ט. באם אי אפשר - מי מהמחזותנים".

43. תורת מנחם ח"ח ע' 216. הובא בשולחן מנחם ח"ו ע' קצב.

44. ראה שולחן מנחם שם ע' קצג-קצד. ושם הובאה הוראת כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ בכגון דא, שאם רוצים לקיים את מנהג העולם להפסיק את החתן

[ויש להעיר, שבש"פ תצא תשי"ד אמר רבינו מאמר חסידות המתחיל במלים אלו ("לכה דודי לקראת כלה"), המיוסד על מאמרו זה של כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ⁴⁵, ושם הביא ענינים מכל רבותינו נשיאינו בשם אומרם⁴⁶. ונהגו חלק מהחתנים לחזור (גם) על מאמרו של רבינו עצמו⁴⁷].

באמצע אמירתו - אפשר לחזור את המאמר כולו בשלימות, ואחר כך יתחיל עוד הפעם ויפסיקוהו בתחילת הפעם השני'.

45. מאמר זה הוגה על ידי רבינו לקראת י"ד כסלו תשל"ט, במלאות חמשים שנה לנישואי רבינו, ונדפס בספר המאמרים מלוקט, תמוז-אלול, ע' רלה.

46. במאמרו של כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ לא הזכיר בפירוש איזה חלק שייך לכל אחד מרבותינו נשיאינו, משא"כ במאמרו של רבינו שהביא את הדברים בפירוש בשם אומרם (חלק מהדברים לא היו בפירוש בעת אמירת המאמר, ונוספו על ידי רבינו בעת הגהתו את המאמר לפני הוצאתו לדפוס). עוד חידוש הי' במאמרו של רבינו, שהוסיף והביא גם מתורתם של הבעש"ט והרב המגיד ממעזריטש (ואילו במאמרו של כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ הביא רק מאדמו"ר הזקן ואילך - ראה תו"מ ח"ב ע' 224).

47. בשבת שבה אמר רבינו את המאמר עלו לתורה בבית מדרשו ('אויפרוף') שני חתנים: הרה"ח ר' יואל הכהן כהן שליט"א, ה'חוזר' של רבינו, והרה"ח ר' יהודא לייב גראנער שליט"א, מזכיר רבינו. והבינו החסידים שמאמר זה נאמר (גם) בקשר לשמחת חתנים אלו.

ומספר הריל"ג ביומנו (תשורה טננבוים, אדר תשס"ד, ע' 15), שכשכוע לפני החתונה כתב לרבינו שהוא מבקש הוראה איזה חלק מתורתו של רבינו יחזור ב'קבלת פנים'.

[ע"פ דברי כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ הנ"ל בפנים, שההזמנה לרבותינו נשיאינו היא על ידי חזרת תורתם. (ויש לציין, כי עד חורף תשי"ד הי' רבינו

טז. לקראת החופה היתה הוראת כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ להתיר כל הקשרים שבבגדי החתן⁴⁸.

יז. מכיון שהוריו של רבינו לא השתתפו בגופם בחתונתו, היו ה'שושבינים' שהוליכו את החתן - כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ (אבי הכלה) מצד אחד, ומצד שני דודו של כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ, הרה"ח ר' משה הכהן הארענשטיין⁴⁹.

עצמו משתתף בקבלת פנים ונושא בה מדברותיו, וחתונה זו של הריל"ג היתה מהראשונות שבה לא השתתף רבינו עוד ב'קבלת פנים' אלא רק בחופה].

ולא השיב רבינו על שאלתו, אך בשבת אמר את המאמר 'לכה דודי' של כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ עם הוספות והערות. והבין הריל"ג שאמירה מיוחדת זו באה כמענה לשאלתו, וכך עשה שחזר את המאמר של כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ ושילב בו מהוספותיו של רבינו עצמו. ולאחר מכן התעניין רבינו אצלו על כך וסיפר בפרטיות כיצד נהג, והשיב רבינו שהדבר נכון וכדאי לפרסם זאת לחתנים נוספים.

48. כך עולה מתוך רשימה שכתב רבינו על חתונת גיסתו, בתו הצעירה של כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ ('תורת מנחם - רשימת היומן' ע' רמ), ושם מספר רבינו על החתן ש"התירו קשר עניבתו". והוסיף רבינו - "כמדומני, בחתונתי פתחו ג"כ הפאָדטֶשקעס" (הכוונה לכתפיות, "שלייקעס").

ונקבע מנהג זה בספר המנהגים (ע' 76): "מתירים כל הקשרים שבלבושי החתן". וב'כפר חב"ד' (גליון 787 ע' 33) מובא מה שסיפר חתן אחד, שרבינו טרח להזכיר לו זאת לפני חופתו. וראה גם שולחן מנחם ח"ו ע' רג. 'חקרי מנהגים' (מהדורת תשע"ד) ח"ד ע' רב-רג.

49. חתנו של כ"ק אדמו"ר מהר"ש, בעל בתו הרבנית ח' מושקא (אחות כ"ק אדמו"ר מהורש"ב).

לימים נעשה גם ל'מחותן' של כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ, שכן בנו של הרמ"ה נשא לאשה את בתו הצעירה של כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ.

ואת הכלה הוליכו ה"שושבינות" - הרבנית אשת כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ (אם הכלה), ודודתו של כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ - בתו של כ"ק אדמו"ר מהר"ש (אשת הרמ"ה הנ"ל). וכן הצטרפה הרבנית שטערנא שרה, אמו של כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ⁵⁰.

יח. בעת ההליכה לחופה צוה כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ לנגן את הניגון המפורסם של "ד' בבות", וגם הוא עצמו הצטרף וניגן בעצמו⁵¹.

יט. מתחת לחופה הקיפה הכלה את החתן שבע פעמים, כנהוג, כשאליה מצטרפים כל ה"שושבינים" וה"שושבינות" האמורים (כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ ואשתו הרבנית, דודו ודודתו - הרה"ח ר' משה הכהן ואשתו הרבנית חי' מושקא, וכן אמו של כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ - הרבנית שטערנא שרה)⁵².

כ. הקידושין היו בטבעת של זהב⁵³. ועל פי הוראת כ"ק

50. "יומן" הנ"ל. וראה גם תו"מ ח"י ע' 199.

51. 'תורת מנחם רשימת היומן' ע' תמג. וראה גם תו"מ ח"י ע' 199.

52. "יומן" הנ"ל.

53. תו"מ ח"י ע' 199. וראה אגרות קודש לרבינו ח"ג ריש ע' תכט. תורת מנחם התוועדויות ח"ב ס"ע 252 ואילך. ספר המנהגים (ע' 77) בהערה. וש"נ.

לגבי אופן ענידת הטבעת אמר רבינו: "את הטבעת מתחיל החתן לענוד על אצבע הכלה באמירת התיבות 'הרי את', ולאמירת התיבה האחרונה 'וישראל' מסיים ענידת הטבעת היטב, ומסיר את ידו שבזה יוצאת הטבעת

אדמו"ר מהוריי"צ גירדו והסירו מהטבעת כל חריתה שהיתה עלי', כדי שתהי' הטבעת חלקה⁵⁴.

כב. רבינו סיפר⁵⁵, שכאשר הוליכוהו ואת הכלה ל'חדר יחוד', היתה מונחת על סף דלת חדר היחוד כף של כסף, והציווי של כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ הי' שלא לדרוך עלי' אלא רק לעבור על גבה.

ועוד סיפר, שבתחילה נכנסו גם המחותנים ל'חדר יחוד', ולפי ציווי כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ השתמטו אחד אחד מן החדר, והאחרון שנשאר הי' כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ, ומזג בעצמו כוס חמין להחתן והכלה, ויצא גם הוא מן החדר.

כג. באמצע סעודת החתונה הורה כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ לחלק לכל אחד מהמסובים גליון מיוחד שבו נכתב:

"לזכרון טוב, ליום כלולת בתי הכלה המהוללה מ' חי' מושקא תחי' עם ב"ג החתן הרב מ' מנחם מענדל שי', הנני בזה לכבד את כל הנוטלים חלק בשמחת לבבנו מקרוב ומרחוק, בתשורה המוסגרת בזה, העתק מכתב כתב יד קדשו של הוד כ"ק אדמו"ר אאזמו"ר אבינו הראשון רבינו הגדול

מרשותו ונעשית שלה" (תו"מ ח"י ע' 200. ומהמשך הענינים שם משמע לכאורה שכוונת רבינו היא שגם בחתונתו שלו כך היה).

54. ראה הנסמן בספר הנישואין כהלכתם שם פ"ז ס"ח. וראה גם לקו"ש

חט"ו ע' 338 הערה 59.

55. תו"מ ח"י ע' 200. ונקבע מנהג זה בספר המנהגים (ע' 76).

זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע⁵⁶ אשר סגולה יהי' לכל מילי דמיטב מנפש ועד בשר... " (ההדגשה אינה במקור)⁵⁷.

[יש לציין, כי - על בסיס 'תשורה' זו מחתונת רבינו, בה גילה כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ מאוצרותיו את כתב-יד-קדשו של אדמו"ר הזקן⁵⁸ - התפשט בשנים האחרונות מנהג בקרב אנ"ש חסידי חב"ד, שאלו שזכו לקבל מרבינו מענות בכתב-יד-קדשו, או מי שברשותם 'אוצרות חסידיים' אחרים, מגלים מאוצרותיהם ומדפיסים זאת כ'תשורה' בשמחת נישואי בני משפחותיהם, לתועלת ציבור החסידים השותה בצמא 'גילויים' אלון].

56. המכתב נדפס לאחר מכן (עם הערות ומראי מקומות) בספר 'אגרות קודש - אדמו"ר הזקן' (מהדורת תשע"ב) ע' רג-רד.

57. בהמשך הוסיף כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ והסביר את הרקע למענהו של אדמו"ר הזקן, שצילום מכתב יד קדשו הובא ב'תשורה' זו. וכן צירף גם צילום מכת"ק על המעטפה שבה רשם אדמו"ר הזקן את שם הנמען.

צילום מ'תשורה' זו נדפס בספר השיחות תרפ"ח-תרצ"א ע' טז-יז (ושם ע' יח נדפס גם צילום מטופס מיוחד של 'קבלה' שהתבקש כל אחד ממקבלי ה'תשורה' למלא בחתימתו ובפרטיו, בזה הלשון: "התשורה הקדושה, אצילות תמונת כתב יד קדש, מכתב הוד כ"ק אדמו"ר רבינו הגדול זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע קבלתי בתודה רבה". ומשמע שם שנשלחה 'תשורה' זו גם לאלה שלא נכחו בחתונה בגופם. וכן משמע לכאורה באג"ק רבינו (ח"י ע' צט): "צילום ממכתב רבינו הזקן... אשר כ"ק מו"ח אדמו"ר שלחו בתור מתנה לחסידים ואנ"ש בקשר עם חתונתי".

58. והעירו דורשי רשומות, ממה שכתב אדמו"ר האמצעי בענין 'בזבז האוצרות' (תורת חיים בשלח רכב, א"ב - בהוצאה החדשה), שכאשר המלך שמח בשמחת הנישואין, "אז יצוה גם להוציא הכלים היקרים כלי כל חמדה

כד. מפי השמועה⁵⁹, כי בהזדמנות מסוימת סיפר רבינו, שלמחרת חתונתו מסר לו כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ את הספר 'סיפורים נוראים'⁶⁰, באומרו, כי אם בשבעת ימי המשתה לא יוכל החתן להתרכז כ"כ בלמוד בעיון⁶¹, אזי יקרא בספר זה.

וסגולות מלכים הטמונים . . ואינו חפץ להשתמש בהן ואף לא להראותם ולגלותם . . רק בעת חתונתו או חתונת בנו".

59. מרשימת הריל"ג שי' - תשורה טננבוים, אדר תשס"ד, ע' 16. וראה גם 'ימי מלך' שם ע' 305. וש"נ.

60. שחיבר הרה"ג הרה"ח ר' יעקב מקידאן (קידאנער) שכתב ביאור על ספר התניא. ועוד. בספר נכללו "סיפורים נפלאים" . . מרבותינו הק' מהם מה שראו עיניו ולא זר . . ענינים נפלאים מאד" - בית רבי קז, א (במהדורת תשע"ד - ע' 332).

וראה 'תורת מנחם רשימת היומן' ע' שעו, מה שסיפר כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ, שבקיץ שבו התקיימו ה"תנאים" שלו (תרנ"ו) - צוהו אביו כ"ק אדמו"ר מהורש"ב לקרוא בספר זה, ואמר לו שאפשר לסמוך על מחבר הספר.

61. ראה ס' חיים שאל להחיד"א ח"ב סי' לח אות ס. ובספרו שיורי ברכה סי' סד.

ב

ברכת שידוכין

א. כנהוג במקהלות חסידים במשך הדורות, הנה לקראת סגירת שידוך, שלחו המדוברים לרבינו בקשת ברכה והסכמה לשידוך המיועד, וחיכו למוצא פיו הקדוש לדעת אם מה' קודש ח"ג ע' נד) שכתב בחיי חותנו כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ, ושם מדבר בשבחו של אברך אחד שנרד למדינה רחוקה - "וכעבור איזה זמן התחילו להגיע משם מכתבים לכ"ק מו"ח אד"ש. ולדוגמא - מאשה בעלת עסק שמציעים לה לשכור חנות ודירה בחלק אחד של העיר או בחלק אחר. ושואלת החלט כ"ק אד"ש מה תעשה. - מעולם לא ראתה אותו, ויודעת שמעולם לא היה כ"ק מו"ח אד"ש לא רק בעירה אלא גם בכל מדינתה. . אבל כששמעה מהאברך דברים היוצאים מן הלב: יש רבי בישראל, ואין הוא נכנס בהגבלות הטבע, והרוצה ללכת לבטח דרכו: במסחר, בהנהגת הבית וכו' - לא ירים את ידו מבלי לשאול את פי הרבי.. שאין לו להישען כלל לא על בינת עצמו, ולא על השדכן ולא על הרופא ולא על הסרסור, שאין כל אלו אלא ענינים מסופקים, ויש לו דרך ודאית לפתור את ספקותיו".... (וראה שם אריכות בזה).

לכללות היחס של רבותינו לדורותיהם לענין הפניית שאלות אליהם בענינים גשמיים - ראה בארוכה בס' מגדל עוז (ע' שכ"שכד). ובס' המסע האחרון (ע' 161-163). וש"נ.

יצא הדבר². וכאשר התקבלה תשובה חיובית מרבינו, היו גומרים הדבר.

ב. נוסח הברכה הי' בדרך כלל בסגנון: "בטח החליטו שניהם לייסד ביתם על יסודי התורה והמצוה בחיי היום-יום ויהא השידוך בשעה טובה ומוצלחת"³. ולפעמים הי' זה בסגנון של תנאי: "באם החליטו שניהם לייסד ביתם על

2. וכדוגמא יש להביא תיאור המזכיר ר' שלום מענדל סימפסון ז"ל אודות ב' הזדמנויות במענות רבינו על שידוכים: באחת מהפעמים הוא הכניס בקשת ברכה לשידוך. רבינו לקח את הפתק בשתי ידיו, והחל לסובב את הפתק מצד לצד במשך שניות ארוכות. ולבסוף עצר ונתן את הסכמתו לשידוך. מי שראה זאת הרגיש בחוש שיש דברים בגו. זה היה מחזה מופלא, שהמחיש עד כמה אין לנו הבנה במענה של הרבי... בהזדמנות אחרת, כשהכניס פתק עם בקשת הסכמה לשידוך, אמר רבינו למסור להורים ש"מה יצא הדבר".

3. כך לדוגמא באג"ק חכ"ה ע' פה. חכ"ח ע' רצא. ח"ל ע' קנט. ובאגרות קודש (ח"ט ע' קיא) ביאר רבינו את החשיבות בכך שהחלטה לייסד את הבית על יסודי התורה והמצוה תהי' החלטה של שניהם, וז"ל:

"רצה לדעת דעתי בזה וגם הסכמתי, וכמו שהתבטא גם ברכתי - הרי אני מצדי יכול להסכים בלבב שלם כשרואה אני המקסימום האפשרי לתקוה שחיייהם יהיו מאושרים, וזה תלוי בזה שיסדרו את חיייהם על יסודי התורה והמצוה. . ואינני יכול לקבל על עצמי אחריות דהשתתפות בענין כזה, כשאחד מהצדדים ניגש לכל הדבר שאינו רוצה ואינו מבטיח וכופים אותו היפך דעתו וכו'" (עיי"ש בארוכה).

4. לשינוי לשון המענה היתה משמעות - ראה לדוגמא בספר "הרב אשכנזי" ע' 526:

"בחור מסויים סיפר לרב אשכנזי בתדהמה, כי הרבי הסכים שהוא ישתדך עם פלונית, אך לפתע דורשת המיועדת כי הוא יסיר חלילה את זקנו. הרב

יסודי התורה והמצוה . . יהא בשעה טובה ומוצלחת⁵.
 ג. בין המקרים שבהם לא היה רבינו מסכים להצעת
 השידוך - כאשר היו פערי גיל גדולים בין זה לזו⁶.
 כמו כן לא אישר כאשר היו פערים גדולים מבחינת מצבם
 בשמירת המצוות של המיועדים⁷ [והורה שאין לסמוך בכגון
 דא על הבטחות עתידיות, אלא יש לבחון את המצב ההווה
 ולפיו לראות האם יש התאמה].

אשכנזי קרא את נוסח תשובתו של הרבי, והשיב: הרבי כתב בלשון התניי
 "באם החליטו שניהם לייסד ביתם על יסודי התורה והמצוה", ולא כלשונו
 הנוספת "בטח החליטו". מהראוי איפוא לעזוב הצעה זו. ואכן הבחור הקים
 בית עם אשה אחרת⁸.

וראה עוד סיפור נפלא בענין זה בספר הנ"ל ע' 604.

5. אם היו שמות החתן וחמיו או כלה וחמותה או של המחוננות שווים,
 הי' רבינו מורה להוסיף שם לאחד מהצדדים, ולפעמים היו בזה הוראות
 שונות בהתאם לנסיבות - ראה בזה בארוכה בשולחן מנחם ח"ו סימנים
 ל-לב. וראה בזה גם בקובץ הערות וביאורים (אהלי תורה) גל' תקע"ח ע'
 23. תקע"ט ע' 32. תתקפ ע' 49. ובספר 'בכל ביתי נאמן הוא' ע' 551.

כמו"כ אם השידוך הוא של בת כהן לישראל (ראה פסחים מט, ב. שו"ע
 אה"ע סי' ב ס"ח. שו"ע"ר או"ח סי' תמד סט"ו. שמירת הגוף והנפש ח"ב
 סי' קסד, וש"נ) היו בזה הוראות שונות, בהתאם למהותו של הבחור: לאחד
 הורה לגמור ששה סדרי משנה, ולאחר הורה לשנן ארבעים פעם מסכת אחת.
 ולאידך, הי' מי שהסתפק רבינו עבורו בלימוד מסכת כלה ודינים הנצרכים
 בקיצור שו"ע (ראה בכל זה שלחן מנחם שם סימן נז, ובהערה ט שם).

6. ראה שלחן מנחם ח"ו ע' קיח.

7. ראה שולחן מנחם ח"ו ע' קיג. שערי שידוכין ע' קכא ואילך.

ד. רבינו לא התחשב בענינים של גורלות, גימטריאות וחשבונות המצויים בספרים שונים לגבי התאמת השמות וכו', אלא הורה להתנהג בתמימות ובפשטות⁸. וכן הורה שבתקופתנו - שאין מצוי' כ"כ יראת שמים כבדורות שלפנינו - יש להשתדל ככל האפשר בשידוך של זוגות יראי שמים ובמילא אין להתחשב כ"כ בסייגים והגבלות, גם כאלה שנהגו בהם בעבר⁹.

ה. כשנשאל רבינו על שידוך בן צעיר לפני אחיו המבוגר, התיר זאת בשופי¹⁰; אולם בשידוך של בת צעירה לפני אחותה, התיר יותר בדוחק, ובדרך כלל נתן כמה תנאים בדבר¹¹.

8. ראה שולחן מנחם ח"ו ע' קטז-קיז.

9. ראה שולחן מנחם ח"ו ע' קיט ואילך - לגבי שידוך בין קרובי משפחה; בין אשכנזים לספרדים; שני אחים לשתי אחיות; שידוך עם כאלה שנולדו לכאורה שלא בטהרה. ועוד - שבכל אלו נטה רבינו תמיד להיות, לפעמים בתנאים מסויימים אך עם נטייה כללית להתיר. עיי"ש.

10. ראה שולחן מנחם ח"ו ע' קכג: "מענתי להשואלים אותי בזה - שבנוגע לבנים אין לעכב שידוך מנישואי הצעיר לפני הבכור, ובפרט כשהצעיר הגיע כבר לעשרים שנה, והזריזות בזה משובחת" (וש"נ עוד).

ובאגרת מכ"ד מנ"א תשכ"א (שערי שידוכין ע' קעו): "כיון שהכתוב הצעירה לפני הבכירה גו' - הוא בנוגע לבנות, יש לאחיו שיחיו להתעסק בעניני שידוכין מבלי לחכות איש על רעהו. ובטח ימחל כאו"א, במחילה גמורה, ויהי' בזה גם סגולה לשידוך טוב דהמוחל".

11. ראה שולחן מנחם ח"ו ע' קכג ואילך.

ו. הנהגה מיוחדת היתה לרבינו בכלל ובעניני שידוכין בפרט, שהי' נמנע מלענות מענה שלילי על הצעת שידוך. ויסודה של הנהגה זו היא כמו שכתב באחת מאגרותיו¹²: "ידועה הוראת הנהגה בענינים כמו אלו, וראיתי ג"כ בפועל מכ"ק מו"ח אדמו"ר, שהי' משתמט לומר על הצעת שידוך "נייץ" [=לא], ופשיטא שהיה משתמט שיקרא שמו על ענין של פירוד".

ולכן במקום לענות תשובה שלילית, הי' נמנע מלענות. ובמקום הצורך הי' מעורר על בדיקת תכונה מסויימת אצל המדובר/ת¹³, וכיו"ב¹⁴. ולפעמים הפנה את השאלה לרב מורה הוראה, ועל הרב הי' מוטל להבין מהי הסיבה לשלילת ההצעה¹⁵. (לפעמים הי' העדר המענה גם מסיבות אחרות¹⁶).

12. אג"ק ח"ח ע' קעו.

13. דוגמאות לזה - ראה בשערי שידוכין (היכל מנחם, תשס"ט) סימן לב ואילך.

14. באג"ק ח"ל ע' שה מובא מענה רבינו למי שכתב אודות שידוך שהוצע לאחותו - "להתעניין בשידוכים אחרים". וכשכתבה המדוברת בעצמה ושאלה לפשר מענה זה, השיב רבינו: "אחד הטעמים למענתי הוא - שקדימה לאברך שיהי' עוד יותר למדן מהמדובר שי" (וכדרכו בקודש להימנע עד קצה האחרון מהתבטאות בנוסח שלילי על בן ישראל, כתב רבינו בסגנון חיובי שתחפש "עוד יותר למדן").

15. ראה דוגמאות לזה בספר 'הרב אשכנזי' ע' 489 וע' 490.

16. לדוגמא, יש לציין מעשה שהי' עם בחור ממשפחה מיוחסת שנפגש עם נערה יתומה ל"ע. וברגע האחרון כשכבר הי' לקראת סגירת השידוך, החליט הבחור שההצעה אינה מתאימה עבורו. ומובן שהדבר גרם לאותה נערה יתומה עגמת נפש רבה.

ז. ברבות השנים, וברבות הפונים בבקשת הסכמה וברכה, אמר רבינו כמה פעמים, שכבר אין הזמן גרמא לענות לשאלות בפרטיות, ולכן יתייעצו בכל התחומים עם רבנים, או ידידים מבינים, רופאים וכו'¹⁷.

במוצאי ש"פ תרומה תשמ"ח (אחרי סיום ימי ה"שבעה" אחר זוגתו הרבנית ע"ה) הוסיף שוב לומר שגם "בענינים הפרטיים. . יש להתנהג ע"פ הוראת הבד"צ של רבני ליובאוויטש בכל מקום ומקום"¹⁸.

אחרי שיחה זו, הפסיק רבינו לענות על מכתבים שהגיעו אליו, גם בנושאי שידוכין. וכאשר הביאו אליו מכתבים אלו אמר שהרי כבר דיבר בזה שיש לעשות כהוראת הרבנים.

כעבור זמן לא רב הציעו לבחור זה הצעות שידוכין נוספות. הוא שאל לרבינו באיזו הצעה להתקדם, אולם רבינו לא הגיב. כעבור ימים אחדים הוא כתב לרבי פעם נוספת, וגם הפעם רבינו לא הגיב על מכתבו.

משעבר זמן והוא לא נענה ביקש הבחור מסבו, שהי' מקורב לבית רבי, לברר אצל רבינו מדוע אינו משיב על הצעות השידוכין שלו. הסבא שאל את רבינו, ורבינו ענה אשר ידוע לו שבכתובת מסויימת, וציין את כתובתה של הנערה הנ"ל, גרה נערה שלא השתדכה...

רק כעבור שנה ומחצה, כאשר אותה נערה באה לבסוף בקשרי השידוכין, איפשר רבינו לאותו בחור להתקדם בשידוכין! (תשורה וואלף תשע"ו ("לשמך תן כבוד" ע' 23).

17. ראה בפרטיות: תורת מנחם התוועדויות תשמ"ז ח"ד ע' 307.

תשמ"ח ח"ב ע' 308. 325. 341.

18. תורת מנחם - התוועדויות תשמ"ח ח"ד ע' 403.

וסיפרו המזכירים, שהחסידיים פשוט לא ויתרו והמשיכו לשלוח מכתבים, והמזכירים הציגו פעם אחר פעם את אותן שאלות, ובסופו של דבר הואיל רבינו לענות תשובות לשאלות ולבקשות ברכה אלו.

ח. בשנים קודמות, היו שידוכים שרבינו בעצמו הציע, ואף הי' מעורב אישית בהבאתם לידי פועל¹⁹. בהזדמנויות שונות היו מי שביקשו לתת לרבינו "דמי שדכנות", ורבינו דרש מהם ענינים שונים (רוחניים) כ"תשלום"²⁰.

19. ראה (כדוגמא אחת מני רבות) בספר 'למען ידעו בנים יולדו' ע' 155, ובתוספת פרטים בתשורה משמחת משפ' ונקרט-וואלף (שבט תש"פ) ע' 27 ואילך.

20. ראה בספר 'הרבי שלי' ע' 19 על נערה שבהיותה ביחידות אמרה לרבינו שרצונה לשלם לו דמי שדכנות (על ההדרכה והעצות שקיבלה מרבינו בנוגע לשידוך), וענה לה רבינו ש"החיים המאושרים שלכם יהיו דמי השדכנות שלי"!

ובקונטרס 'זיהי איש מצליח' (ע' 97 ואילך) מסופר על הרה"ח ר' שלום ישעי' דייטש ע"ה שפנה אל רבינו בהתוועדות שהתקיימה בשבת אחרי שהשתדך בנו ר' זלמן, ואמר לרבינו שברצונו להודות לו על השידוך שנגמר בברכתו של רבינו, ופניו של רבינו הרצינו פתאום, ואמר "על שדכנות צריך לשלם!" סתם ולא פירש את דבריו, ובני המשפחה לא הבינו כוונתו ולא העזו לשאול.

למעשה, כחודש ומחצה אחר כך נפטר בפתאומיות אבי החתן, וכשנכנסו החתן ואמו ליחידות לפני החתונה כשאוירה של כאב עוטפת אותם עקב פטירתו הפתאומית של האב, שאלה האלמנה את רבינו כיצד תוכל לשלם את "דמי השדכנות" העלומים שהזכיר רבינו באותה התוועדות, וענה רבינו שדמי השדכנות יהיו שהיא תתחזק בבטחון בה' ובשמחה, ושלא תבכה בשעת החופה.

ג

'תנאים'

א. בעבר נהגו לערוך את ה'תנאים' במסיבה מיוחדת, זמן מה לפני החתונה¹. אולם עם השנים הנהיג רבינו לערוך את ה'תנאים' ביום הנישואין, עד שכיום נהגו לערוך את ה'תנאים' ממש לפני החופה וסמוך אלי².

[ויש לציין כי היתה פעם אחת, לפני קבלת הנשיאות, בה השתתף רבינו במסיבת 'תנאים', ואף טרח ונסע מהאולם בו התקיימה המסיבה לביתו, וחזר שוב אל המסיבה, בכדי להמציא למחותנים את נוסח שטר התנאים שישנו בו נוסח מיוחד³ מכ"ק אדמו"ר הצמח צדק כדי שיכתבו בנוסח זה⁴].

ואילו כאשר מסכמים על השידוך, עושים 'ווארט' [= אמירה, הבטחה - סיכום הענין בדיבור] שהוא "קנין" גרידא, בלא כתיבת שטר תנאים. את ה'ווארט' מציינים בדרך כלל במסיבה, ורבינו ביקש לעשות מסיבה זו באופן צנוע וכלי בזכוז מיותר⁵.

1. וראה לעיל פ"א ס"ו.

2. באחד ההזדמנויות נימק רבינו את הטעם כדי שבאם ח"ו ירצו לבטל את השידוך, זה יהיה יותר קל באם יהי' רק 'ווארט', ולא התחייבות של תנאים (מפי הריל"ג) - ראה שערי שידוכין סימן עח. שלחן מנחם ח"ו סימן לג. ובארוכה - "סדר תנאים אירוסין ונישואין לפי שיטת ומנהגי רבותינו נשיאי חב"ד" (לוין), ובפרק ה שם.

3. ראה שלחן מנחם שם.

4. 'מקדש ישראל' ע' 4.

5. ראה שלחן מנחם שם סו"ס לג.

ב. נוסח הברכה ששלח רבינו לקישורי התנאים (אם נערכו תנאים) הי' בדרך כלל: "במענה על ההודעה אודות קשו"ת שלהם בשעה טובה ומוצלחת, הנה יה"ר מהשי"ת שיהי' בשעה טובה ומוצלחת ולבנין עדי עד על יסודי התורה והמצוה כפי שהם מוארים במאור שבתורה זוהי תורת החסידות. בברכת מזל טוב"⁶.

ג. רבינו עורר שנכון להזהר שלא לקרוא לקשר שבין החתן והכלה בתקופה זו - לאחר השידוך - בשם 'אירוסין'⁷. כמו כן עורר רבינו שכדאי שלא יתן החתן בתקופה זו טבעת כמתנה לכלה⁸.

וב'התקשרות' (גליון א'קכו ע' 7), הובא מענה רבינו במקרה מסויים שאין צורך שהחתן יסע למסיבת קישורי התנאים, שכן את ה'ווארט' אפשר לעשות גם בטלפון, ואין צריך לזה מסיבה, וכמו שהי' אצל כ"ק מו"ח אדמו"ר [=כלומר, שבשידוכי כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ לא נערכה מסיבה].
וב"כפר חב"ד" גליון 537 ע' 54, מובא מענה רבינו, "על דבר עריכת 'ווארט' - מהיכי תיתי".

6. וראה קובץ הערות וביאורים (אהלי תורה) גליון א'קעא ע' 48, לקט מכתבי ברכה ששלח רבינו - במענה על הודעתו ע"ד עשיית ה'ווארט', ע"ש.

7. "שזהו פשוט ענין של עם-הארצות, מכיון שב"אירוסין" נעשית האשה לאשת איש בנוגע לכל הדברים וזה נוגע גם לדיני נפשות, משא"כ כאן, המדובר אודות ענין הנקרא קישורי תנאים - שם המובא בפוסקים . . [ולכן] לפענ"ד אין לומר או לכתוב "אירוסין" - עד שיהיו אירוסין". ראה שולחן מנחם ח"ו ע' קמא.

8. ראה החששות בזה שלחן מנחם שם ע' קמה.

ד. דעתו של רבינו לא היתה נוחה מהתראות (פגישות) החתן והכלה, ויתירה מזו רבינו שלל אפילו המצאות החתן והכלה באותה עיר⁹. וכלשון רבינו בכת"ק "רצוי שלאחר החלטה על שידוך ונישואין - ימַעטו החתן וכלה שי' להיות בעיר אחת"¹⁰.

ה. רבינו הנהיג לקצר עד כמה שאפשר את הזמן שבין השידוך לחתונה, וכתב ש"בזמנינו כל המקדים בחתונה כדת משה וישראל, הרי זה משובח". ומהטעמים לזה הוא, כי "דחיית ואיחור זמן החתונה מביאים בכמה וכמה מקרים למכשולים בעניני צניעות דחתן וכלה וד"ל". וטעם נוסף, ע"פ מאמר חז"ל¹¹ "אין בן דוד בא עד שיכלו כל נשמות שבגוף"¹², היינו שהורדת נשמות לעולם, ע"י הולדת ילדים בעקבות הנישואין, מביאה ומזרזת את הגאולה¹³.
ובעקבות זה כתב שאין להקפיד יותר על זמנים שונים

9. ראה 'התקשרות' גליון ע' ע' 5. שלחן מנחם ח"ו סי' לד. וראה גם תשורה (אשכנזי) תשס"ח ע' 86.

10. ומעשה שהי' בחתן וכלה שטסו באותה טיסה בתקופה שלפני נישואיהם (יחד עם בני משפחתם!) ובעקבות כך מיאן רבינו לסדר להם קידושין (שערי נישואין ע' רמה).

11. יבמות סב, סוע"א.

12. אוצר הנשמות שלמעלה שמו גוף (ע"פ פירש"י שם).

13. ראה בזה שלחן מנחם ח"ו סימנים לו-לז.

שבעבר הקפידו שלא להתחתן בהם¹⁴, אלא יש לקיים החתונה בכל זמן אפשרי¹⁵.

ו. רבינו עורך על כך שיש להשתדל לקבל "סמיכה" לרבנות לפני החתונה¹⁶ [וכשלא הספיק הזמן ללמוד כל הנדרש קודם החתונה, הורה לפעמים שיחליטו לפני החתונה על העסק בזה מיד לאחר¹⁷].

14. היינו שבעבר השתדלו להינשא בזמנים מסויימים דוקא, המסוגלים יותר לסימנא טבא.

15. כולל בחודש חשוון, או בחציו השני של כל חודש ועוד [אך אין הכוונה לימי ספירת העומר ובין המצרים שמפורש בשו"ע (או"ח סי' תצג ס"א וסי' תקנא ס"ב) שאין נושאים בהם נשים] - ראה שלחן מנחם שם. וראה גם שערי נישואין, אוצר מנהגים והוראות סי' ב"ג. הערות וביאורים גליון א' קסה ע' 50 (הוראת רבינו לקבוע חתונה בג' ימי הגבלה). וש"נ

וראה גם בהערות וביאורים שם דברי מזכיר רבינו הרה"ח ריל"ג שסירפ את השתלשלות הענינים שהיתה בזה: "בשעתו אמר לי כ"ק: תכנס להרב דווארקין, ותאמר לו שאני מבקש שבתור רב פוסק דינים שיפסוק לבטל כל ההגבלות בקשר לזמני החתונה, הן בנוגע לחדשים והן בנוגע לימי החודש, בכדי שהחור"כ יוכלו להתחתן כמה שיותר מוקדם.

אחרי שמסרתי לו הנ"ל הוא פסק שמבטלים כל אותן ההגבלות ופירט הן בנוגע לחדשים והן בנוגע לימים. כשחזרתי והודעתי הנ"ל לרבינו אמר: תתן לו 'יישר כח', ולי הורה לפרסם זאת".

16. ראה שלחן מנחם ח"ו ע' קסה, שם מבואר הטעם - כיון שלעתים מתעוררות בבית שאלות שונות בהלכה, ולכן צריך להיות "רב" בתוך הבית. ובתורת מנחם ח"ז ע' 185 ואילך, ביאר רבינו את התוכן הרוחני בלימוד חלק ההלכה שבתורה והשייכות הפנימית שבין לימודי ה"סמיכה" להקמת בית בישראל.

17. ראה קונטרס 'הכנות לחתונה' (קרץ) ע' 34.

יחידות לחתנים וכלות

א. ברוב השנים נהג רבינו לקבל ליחידות חתן וכלה בתקופה שלפני חתונתם.

ב. הנוהג הי' שהחתן והכלה נכנסים יחד¹ [כמובן - אם היחידות התקיימה לפני השבוע שלפני החתונה²], ומגישים לרבינו "הזמנה" לחתונה.

ג. בעת היחידות³ הי' רבינו מברך את החתן והכלה בהצלחה בהכנות לחתונה ובחתונה עצמה, ובסיום הי' נותן שטר של דולר על מנת שיתנו זאת לצדקה ביום החתונה⁴. בנוסף, הי' רבינו מעורר לפעמים בנוגע לאמירת תהלים

1. ביומן של הריל"ג שי' מתקופת שידוכיו (נדפסה ב'קובץ לחיזוק ההתקשרות' גליון לז ע' 75) עולה שהוא נכנס לבד, ואז אמר לו רבינו שהי' צריך להיכנס יחד עם הכלה, ומציין שם שזה הי' חידוש בעיניו.

אבל לבד מענין היחידות, דעתו של רבינו לא היתה נוחה מהתראות (פגישות) החתן והכלה, בתקופה שלפני חתונתם, וכדלעיל פ"ג ס"ד.

2. כי בשבוע שלפני החתונה נמנעים החתן וכלה מלהתראות אפילו ביום - ספר המנהגים (ע' 75).

3. וב'קובץ לחיזוק ההתקשרות' גליון לז ע' 75 ואילך נדפסו רשימות מדברים שאמר רבינו ביחידות' לכמה חתנים וכלות.

4. "קובץ" שם ע' 20.

ביום החופה ע"י החתן והכלה⁵ (ובספר המנהגים נקבע⁶ שהכלה תאמר את כל ספר התהלים).

והיו כמה חתנים (וכלות⁸) שקיבלו הוראה ללכת ל"אוהל" הקדוש ביום החופה⁹, להשתטח על ציונו של כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ¹⁰.

ד. החל משנת תשמ"ב (כשפסק רבינו מלקבל אנשים ליחידות באופן פרטי) הי' נהוג, שמספר פעמים בשנה מתאספים קבוצות של חתנים וכלות, ורבינו הי' אומר לפנייהם שיחה ומברכם.

ה. בדרך כלל הי' תוכן הדברים די קבוע - ברכות לבנין עדי עד וכו'¹¹. וכן היה רגיל להזכיר על המנהג לתת צדקה

5. ראה שערי נישואין (אוצר מנהגים והוראות סימן טז), שזהו על פי הוראת כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ לרבינו. ושם, שאין הכוונה לגמור התהלים רק פעם אחת, אלא באם גומרים ונותר עוד זמן - להתחיל שוב.
6. ע' 75.

7. ראה גם התקשרות גל' תרכט ע' 13, רשימת הרחמ"א חדקוב מדברי רבינו, ושם הדגיש במיוחד את ספר האחרון של התהלים.

8. והוסיף: שיתאמו ביניהם שלא יבואו באותו זמן.

9. להעיר מהמסופר ברשימות הרב"ש ע' נג, שהרה"ח ר' ברוך שניאור ע"ה שניאורסאהן - זקנו של רבינו - הלך ל'אוהל' בליובאוויטש ביום חופתו (בזיווג שני), והסכים כ"ק אדמו"ר מהורש"ב שכך צריך לעשות.

10. ראה אלבום מקדש ישראל ע' 175. 239. 'התקשרות' גליון תרכט ע'

13.

11. ראה לדוגמא - לקו"ש ח"כ ע' 575.

ביום החתונה¹², הן על ידי החתן והן על ידי הכלה, והרבה פעמים הי' מוסיף שגם כל הקרובים וכן הידידים יעשו כן - שיתנו נתינה מיוחדת לצדקה ביום החתונה לזכות החתן והכלה¹³.

12. ראה בזה שערי נישואין (אוצר מנהגים והוראות, סימן יז).

13. ראה גם שלחן מנחם ח"ו ע' קצא.

ברכה לקראת החתונה

א. במענה על קבלת הזמנה, או הודעה אודות קביעת זמן החתונה, הי' רבינו שולח אגרת ברכה לחתן ולכלה (אם כי, רק שמו של החתן הי' מופיע במכתב, והכלה נזכרה כ"בת גילו תחי'"), בנוסח קבוע.

ב. נוסח הברכה הוא:

"במענה על ההודעה מקביעות זמן חתונתם ליום . . . הבעל"ט, הנני בזה להביע ברכתי מזל טוב מזל טוב ושתהי' בשעה טובה ומוצלחת ויבנו בית בישראל בנין עדי עד על יסודי התורה והמצוה כפי שהם מוארים במאור שבתורה זוהי תורת החסידות, בברכת מזל טוב מזל טוב".

ג. בנוסח הברכה הי' כופל ברכת "מזל טוב" ב' פעמים ("הנני בזה להביע ברכתי: ברכת מזל טוב מזל טוב"), וחוזר

1. בעוד שבמכתב הברכה לקישורי התנאים (או ל'ווארט' - ראה לעיל פ"ג בתחילתו) נקט רבינו ברכת מזל טוב רק פעם אחת, וכמו"כ במכתב להולדת בן או בת - הנה בברכה לחתונה דייק לכפול במזל טוב, ויש גם מכתבים שבהם נדפס (ע"י המזכירות) "מזל טוב" פעם אחת, ורבינו דייק להוסיף בכתי"ק עוד פעם "מזל טוב".

ולהעיר שגם באגרות כ"ק אדמו"ר מהורש"ב (ח"ב ע' תעה. ח"ב ע' תצט. ח"ד ע' רמט. ח"ה ע' לז. ח"ו ע' קסה) מצינו כמה פעמים (אף שלא תמיד) בנוסח כפול ואף משולש, וזלה"ק: "בברכת מזל טוב בעד כלולות . . . למזל טוב, מזל טוב", אולם בנוסח דומה מצינו גם בברכתו ללידת בת, וגם לבר מצוה (ח"ג ע' ריח וח"ב ע' תתצב).

שוב לפני החתימה "בברכת מזל טוב מזל טוב"².

ד. במשך השנים, הי' רבינו מקפיד שהנוסח יודפס עבור כל חתן וכלה בכל פעם מחדש (למרות בקשת חברי המזכירות להדפיס מראש טפסים אחידים ולהשאיר פנוי רק את מקום כתיבת שמות החתן והכלה והתאריך), כדי שכל מכתב יהי אישי³.

ובאגרות כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ שגור לרוב הנוסח הכפול של 'מזל טוב מזל טוב' לגבי ענינים שונים ולא דוקא בענין חתונה נולגבי שמחת חתונה מצינו פעם אחת שכתב בנוסח משולש: "מז"ט מז"ט מז"ט" (אג"ק חי"ד ע' לה). וגם באגרת כ"ק הרלוי"צ לבנו רבינו בעת קישורי התנאים כתב ג' פעמים: "מז"ט מז"ט ומז"ט" (לקוטי לוי"צ אג"ק ע' רב).

2. וכן הי' רגיל לכפול "מזל טוב מזל טוב" גם בברכות בע"פ שנאמרו על ידו בסמיכות לחתונה (וזאת שלא כמו בעניני שמחה אחרים שהנוסח בהם הי' "מזל טוב" פעם אחת) - ראה לדוגמא לקוטי שיחות ח"כ ע' 576. וראה שם בהערה 18 שציינ על זה: "כנוסח הרגיל בשייכות לחתונה - כנגד ב' מזלות דנוצר ונקה. ובנישואין ב' המזלות דחתן וכלה מתאחדין (מה שאין כן באירוסין - יבמות טד, ב).

וראה גם שיחת ש"פ מקץ תשל"ג (שיחות קודש תשל"ג ח"א ע' 222). לקוטי לוי יצחק, אגרות קודש ע' רו.

ובספר "דברי תורה" (מונקאטש) מהדורא קמא אות ז, כתב לבאר את הלשון השגורה "מצד החתן" ו"מצד הכלה", ש"צד" בגימטריא "מזל טוב", ולכן יש בענין החתונה "שני צדדים" "צד החתן" ו"צד הכלה" - "מזל טוב" בכפליים. וסיים: "ומנהג ישראל תורה הוא בכל דבר אפילו בקוצה של יו"ד". עיי"ש.

3. ראה 'התקשרות' גליון תקצד.

ה. בהזדמנות מסויימת התבטא רבינו "כאשר אני כותב מכתב - הריני משתתף בכך גם בהחתונה!"⁴ ובמשך הזמן, התקבל בקרב קהל עדת החסידים המנהג להקריא תחת החופה, את המכתב שהתקבל מרבינו לשמחת הנישואין.

ו. מצינו כמה פעמים (ובעיקר בשנים המוקדמות) שרבינו צירף לברכתו גם דורון דרשה ("דרשה געשאנק")⁵, ברוב

4. ראה היכל מנחם ח"ב ע' רג.

ובספר "בדרכי החסידים" (ר' יואל כהן) ע' 98 הובא מעשה שהי' בחלוקת דולרים לקבוצת חתנים, לאחר 'יחידות כללית' (ראה לעיל פרק ד ס"ד) - שכאשר עברו לפני רבינו בחלוקת הדולרים, שאל רבינו את אחד החתנים: "אתה כבר קיבלת את המכתב? אני כבר חתמתי!" והדבר היה לפלא, כי עברו למעלה מעשרים חתנים ולאף אחד מהם לא הזכיר מאומה בנוגע למכתב. לאחר כך התברר, שכמה ימים קודם לכן, ישבו כמה חתנים ודיברו ביניהם בנושא מכתב הברכה של רבינו לחתונה. כמה מהם אמרו, שרבינו מכניס את כל עצמיותו בכל מכתב ומברך בפרטיות כל אחד באופן אישי. אבל היו כמה שטענו שרבינו עובר על המכתבים מהר מאוד, מבלי להתייחס לכל אחד במלוא תשומת הלב. והי' גם בחור שהרחיק לכת וטען, שקשה לו להאמין שתוך כדי טרדותיו הרבות של רבינו הוא בודק את שמו של החתן המופיע על כל אחד מהמכתבים...

ובדיוק לבחור הזה פנה רבינו ואמר באופן אישי: "האם קיבלת כבר את המכתב? - אני כבר חתמתי!"...

5. ראה אגרות קודש ח"ד ע' רמט. ח"ה ע' קנט. ח"ו ע' שב. ועוד.

הפעמים הי' זה סכום כסף (בצ'ק או כ"סקריפ"6), ופעם אחת מצינו ששלח ספר "לקוטי תורה"7.

ז. בכמה הזדמנויות נתן "דורון דרשה" בסכום של עשרים וחמשה דולר8. ובשנים מוקדמות מצינו שנתן סכום של ח"י9 דולרים10 או תשעה דולרים (ח"י חצאים)11.

ח במכתב המצורף למתנתו, נהג רבינו לציין כמה מראי מקומות בחשיבות ענין זה של "דורון דרשה"12, ועל הרוב

6. כעין 'תלוש' שהיו שולחים יושבי חו"ל לתושבי הארץ, והיה אפשר לרכוש בו מוצרים שונים (כיון שבאותם שנים אסר החוק שימוש במטבע חוץ בתוך הארץ).

7. אג"ק ח"ג ע' רסח.

8. ראה בצילום הצ'ק שבהערה לקמן בסוף הפרק. וצ'ק נוסף בספר "נלכה באורחותיו" ע' 257. ועוד.

9. יצויין שגם בענינים אחרים מצינו שרבינו נתן בסכום של ח"י או בסכום של עשרים וחמש (ראה לדוגמא אג"ק ח"ב ע' מג).

ולהעיר שמצינו שייכות בין שני מספרים אלו - י"ח וכ"ה - כמבואר בפירוש הפסוק "ואמרתם כה לחי", שמורה על חיבור בחינת "כה" עם בחינת "חי" (ראה לקו"ת נצבים מז, ב. לקוטי לוי יצחק לזהר ח"ב ע' נג. ומהמבואר שם מובן שיש שייכות בין שני מספרים אלו לענין היחוד של דכר ונוקבא. וראה הערות וביאורים (אהלי תורה) גליון א'קסד ע' 86).

10. אג"ק ח"א ע' רי.

11. ראה אלבום מקדש ישראל ע' 35. ע' 42.

ובאגרות קודש ח"ב ע' קנט מבקש רבינו לתת בשמו ח"י חצאי דולר, מתנה לכבוד חתן וכלה" (היינו, שמספר תשע הוא בשביל מספר י"ח).

12. ובאגרות קודש ח"ד ע' תמה כתב רבינו אודות ענין זה: "והוא ע"פ

ציין לדברי הזוהר¹³ או לדברי הלקוטי תורה¹⁴. ועל כמה צ'קים שנתן כ'דורון דרשה' - רשם בכתב יד קדשו, על הצ'ק עצמו, את המראה מקום לזהר¹⁵.

מנהג ישראל ומרז"ל. וראה זח"ג (צו, ב. לכלה מכולהו). תוד"ה האחין (ב"ב קמד, סע"ב. לחתן משושבינין). זח"א (קמט, א. לחו"כ מהנהנין מסעודה). וכוונתו במה שהוסיף במוסגר היא לבאר ה"צריכותא" שיש בכל אחד ממקורות אלו: שבתוספות נזכר ענין המתנות רק מהשושבינין, ורק ביחס להחתן. אמנם בזוהר חלק א נזכרה גם הכלה, ושהיא מקבלת לא רק מהשושבינין אלא מהנהנין מהסעודה. ובזהר ח"ג מבואר שכולם נותנים, אמנם שם נזכרה רק הכלה.

13. ח"א קמט, א. ושם: "דאורחא דילן דכל אינון דאכלין לפתורא דחתן וכלה - כולהו יהבי נבזבזין ומתנן לון" [=מנהגנו הוא שכל האוכלים משולחנם של חתן וכלה - מביאים להם מנחות ומתנות].

14. לקוטי תורה סוף פ' נשא (כט, ב). ושם: "כמשל התינוק שמחנכין אותו ללמוד נותנין לו מתנה יתירה כדי להרגילו להתחיל בלימוד . . והיינו משום שכל התחלות קשות . . וכן הוא הענין שנותנין מתנה לכבוד חתן וכלה, לפי שנעשה יחוד חדש כו'".

ונתבאר באג"ק חט"ו ע' קפא.

15. ראה צילום.

שבת העליה לתורה (אויפרופעניש)

א. בשנת האבל אחרי הסתלקות כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ נ"ע, כאשר התקיימו מנינים לתפלה בחדרו הקדוש, דיבר רבינו על הזכות והמעלה המיוחדת שיש לחתן לעלות לתורה בשבת שלפני חתונתו (כנהוג) - בחדרו של כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ¹.

ב. על פי דברים אלו, גם בהמשך השנים (כשהיו מתפללים בבית המדרש), השתדלו חתנים רבים שהעלי' לתורה בשבת שלפני החתונה תהי' במנין שבו מתפלל רבינו². - רבינו הי' עולה תמיד ל"מפטיר", והחתנים היו עולים בשאר העליות. גם אם היו חתנים רבים לא היו מוסיפים על שבעה קרואים³.

---

1. תורת מנחם ח"א ע' 125.

2. ואגב יש לציין שלקראת השבת שבה עלה רבינו עצמו לתורה לפני נישואיו, כתב לו אביו הרה"ג הרה"ח וכו' הרב לוי יצחק נ"ע (שלא יכול היה להשתתף בגופו בשמחת החתונה ולא ב'אויפרוף'), שלאחר העליה של רבינו יאמרו את הנוסח של "מי שבירך", ובו יזכירו את אביו ואמו של רבינו ויאמרו "בעבור שאביו .. ואמו .. נדכו צדקה בעדו וציוו לברכו" (לקוטי לוי יצחק אגרות קודש ע' רז).

3. כמבואר בתשובת הצמח צדק חאו"ח סימן לח. וראה שלחן מנחם ח"ב סימן קסו.

ובהזדמנות מסויימת, כשהיו י"ד חתנים שנישאו באותו שבוע, הציעו הגבאים - לאחר שקיבלו אישור הלכתי מרב מורה הוראה - לקרוא בתורה

ג. היו פעמים נדירות שבהן קיים רבינו התוועדות במיוחד לכבוד שמחת העלי' לתורה⁴; ובפעמים אחרות - כשהתקיימה התוועדות בלאו הכי - הי' מזכיר את הענין ומברך את החתנים וכו'⁵.

פעמיים בנוכחות רבינו (באופן שיהי' מנין שלא יצא ידי חובתו בקריאה הראשונה), אולם רבינו שלל בתכלית אפשרות זו (תשורה לאזאר, תשע"ח).
 4. ראה "מי בראשית" ע' 108. תורת מנחם ח"א ע' 14. 'מקדש ישראל' ע' 148.

5. ראה תורת מנחם ח"ד ע' 212 ואילך. ח"א ע' 108. ח"ט ע' 218. התוועדויות תנש"א ח"ב ע' 130. ועוד.

השתתפות בחתונה וסידור קידושין

א. עוד לפני עלותו לכס הנשיאות, הזמינו החתנים את רבינו שישתתף בחתונה ויואיל להיות ה'מסדר קידושין' בחופתם, ואכן כמה זוגות זכו לכך שרבינו יהי' מסדר הקידושין שלהם. אמנם פעמים רבות גם כשהי' מגיע לחתונה, נמנע מלהיות ה'מסדר קידושין', מפני כבודו של גיסו המבוגר הרש"ג¹, והיה מתכבד אז באמירת חלק מברכות הנישואין² (אלא אם כן שהה הרש"ג מחוץ לעיר, או במקרים שבהם היתה ידידות מיוחדת בין רבינו לבין בעלי השמחה³).

ב. בכמה פעמים שהזמינו את רבינו להיות 'מסדר הקידושין', אמר שסידור הקידושין שייך לצד הכלה⁴ ולכן ההזמנה צריכה לבוא מצד הכלה⁵.

1. הרה"ג הרה"ח ר' שמריהו גוראריה - חתנו הראשון של כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ.

2. וראה 'מקדש ישראל' ע' 3 וע' כו, שרבינו התבטא כי בעצם גם אמירת ברכות הנישואין נחשבת חלק מה'סידור קידושין'. עיי"ש.

3. ראה 'מקדש ישראל' ע' כד.

4. ראה הנסמן בשלחן מנחם ח"ו סימן מ, ובהערה ג שם. ספר "מנהג ישראל תורה" ע' קכא.

5. ראה 'מקדש ישראל' ע': 78. 163. 175. 210. 227. ועוד.

ג. לרבינו היו כמה תנאים להסכמתו לסדר קידושין. מהם הי' שהחתן יגדל זקן⁶, שהכלה תכסה את ראשה בפאה לאחר הנישואין⁷, ועוד (כדלהלן).

ד. בהזדמנות מסויימת התגלה ענין נסתר בסידור הקידושין על ידי רבינו. הי' זה כאשר אחד מהחסידים הזמין את רבינו לסדר קידושין בחתונת בתו, ורבינו הבהיר שהתנאי לכך הוא שהכלה תחליט לכסות את ראשה בפאה לאחר הנישואין. אולם הדברים לא נתקבלו על אתר, ורק ביום החתונה הודיעו לרבינו כי מסכימים לתנאי שהציב. או אז נענה רבינו ואמר: "בודאי אין רצונכם בי בשביל "חזנות", אלא רצונכם בי הוא בשביל אותם אלו הבאים יחד עמי - ולזה כבר מאוחר"⁸.

6. מלבד פעם אחת, בנישואי ד"ר אברהם אבא זעליגסאהן, שהי' הרופא בבית הרב (עוד בחיי כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ), ובאותה שעה טרם גידל זקן. ושאל רבינו אצל המו"צ ב-770, הרב שמואל לעוויטין, אם יוכל לסדר עבורו קידושין, אחרי שכבר נהג יותר מג' פעמים שלא לסדר קידושין למי שאינו מגדל זקן. והרש"ל ענה שהתנאי הנ"ל הי' לתלמידי הישיבה, והרי החתן הנ"ל אינו לומד בהישיבה. ועוד, שהרי החתן הוא מקורב לבית הרב, ומובן שאין מקום לשאלה. ובעקבות הכרעתו הסכים רבינו לסדר קידושין עבורו ('מקדש ישראל' ע' 111).

והי' מקרה שרבינו דרש שגם אבי הכלה יגדל את זקנו (ראה בהוספה לקונטרס שי"ל על ידי ועד הנחות בלה"ק, לש"פ קרח, מבה"ח תמוז, תשע"ד).

7. ראה 'מקדש ישראל' ע' לב.

8. שם.

ה. סידור הקידושין שרבינו נתכבד בו, כלל את אמירת ברכות האירוסין והנישואין. אך לענינים אחרים הקשורים בכך (הטבעת, הכתובה וכיו"ב), הי' מופקד רב מורה הוראה. מזכירו של רבינו הי' מוודא מראש עם החתן, שיעמוד בקשר עם הרב בנוגע לענינים אלו⁹, והרב הי' נוכח אף הוא בשעת החופה, לצד רבינו¹⁰.

ו. בשנים הראשונות הי' נוסע לאולם החתונה גם בשכונות אחרות וברבעים שונים של העיר (ברוקלין, מנהטן או בראנקס. אבל לא מחוץ לעיר ניו יורק), ומשתתף ב"קבלת הפנים" ובחופה, ולפעמים גם בסעודת החתונה.

ז. כמה פעמים נשא דברים במעמד ה'קבלת פנים' או בסעודת החתונה. וכמה מדבריו במעמדים אלו נדפסו אחר כך בלקוטי שיחות או ברשימות¹¹.

9. מפי הרב שמואל שי' לו, שבדידי' הוה עובדא.

10. ראה קובץ הערות וביאורים (אהלי תורה) גליון א'נו ע' 84. ובספר 'הרב אשכנזי' ע' 567.

וראה בארוכה 'חקרי מנהגים' ח"ב ע' קצז (הוצאת תשס"ו), בנוגע לתקנה הקדומה שהרב המרא דאתרא או שלוחו צריך להיות המסדר קידושין. ע"ש.

11. ראה 'מקדש ישראל' ע' 9. 96. 110. 117. ועוד.

באוצר רשימותיו שנמצאו אחר הסתלקותו, מצינו כמה ראשי פרקים שרשם לעצמו לפני כן, ממה שהתכוון לנאום (ראה לדוגמא 'מקדש ישראל' ע' 14). בנאומים אלו הי' פותח בברכה לזוג הנישא כעת, והי' ממשיך לעורר את הקהל בחובת עבודת חיזוק היהדות והרבעת התורה.

[כשהחתן הי' יוצא לכיסוי פני הכלה בהינומא ('באדעקעניש'), לא הי' רבינו יוצא יחד עמו, אלא הי' נשאר במקומו, וממשיך לדבר לפני הקהל¹²].

ח. בעת ה'קבלת פנים' לא הי' רבינו טועם ושותה מאומה, גם כאשר הגישו לו (ואף כאשר הבקשה באה מצד החתן עצמו¹³).¹⁴

ט. היו פעמים שזירז רבינו לסיים את הקבלת פנים וללכת לחופה, מתוך נימוק שהחתן מתענה¹⁵.

12. ראה שם ע' לה.

13. וראה לעיל פרק א ס"ד שפעם ביקש חתן למזוג כוס לרבינו, ורבינו מיאן באומרו שחתן דומה למלך ואין ראוי לו לשרת אחרים בעת חתונתו.

14. 'מקדש ישראל' ע' לד.

[ב'תורת מנחם - רשימת היומן' (ע' רלט) מסופר על חתונת הרבנית שיינא, בתו הצעירה של כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ, שבעת הקבלת פנים "הנאספים שתו לחיים, אבל לא המחזותנים", ושהי' זה לפי הוראתו של כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ.

ובספר המנהגים (ע' 75) מסופר, ש"כ"ק מו"ח אדמו"ר התענה גם כן ביום החופה של בנותיו תחיינה". אמנם ההוראה הנ"ל שהמחזותנים (לשון רבים) לא יטעמו, נאמרה בפשיטות גם למי שלא התענה.

ואפשר שאי הטעימה של רבינו קשורה להוראתו של כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ שהמחזותנים לא טועמים בקבלת פנים].

15. 'מקדש ישראל' ע' 87.

ובהזדמנות אחרת, כששאל רבינו לשעת החופה (בחופה שנערכה בקיץ), ונענה שהשעה היעודה היא שבע וחצי, הגיב רבינו שכדאי להקדים את שעת

י. אחר שקיבל את הנשיאות, הפסיק להשתתף בסעודת החתונה, והי' בא רק ל'קבלת פנים' ולחופה (אם הי' מסדר הקידושין) - והיה אומר את כל הברכות מתחילתן ועד סופן. ואחרי שעברו ג' שנים מאז עלותו לכס הנשיאות, הי' רבינו מסדר קידושין אך ורק בחופה שנערכה בחצר בית מדרשו (770). וכמו"כ הפסיק להשתתף ב"קבלת פנים", אלא הי' יוצא לחופה בלבד.

יא. בשנת תש"כ הפסיק רבינו לסדר קידושין בכלל¹⁶. ועם זאת, עדיין היו כמה זוגות שרבינו סידר להם קידושין - אלו

החופה לשעה חמש אחרי הצהריים, כי "רחמנות על החתן והכלה שיתענו כל כך הרבה זמן" (ראה שם ע' 291).

[וראה ספר המנהגים (ע' 75) "באם החופה בעוד יום - אין החתן והכלה צריכים להשלים התענית". ובשערי נישואין (סימן כד) נתבאר בארוכה על פי דברי הפוסקים בזה].

16. בתקופה זו ביקש ת"ח אחד מרבינו לשנות ממנהגו ולסדר קדושין אצלו, ועל כך ענה לו רבינו (אגרות קודש ח"כ ע' רכא):

במענה למכתבו בו כותב ההצעה אשר אעשה שינוי וכו'.

ומובן על פי פסק דין חז"ל (שבת י, ב) לעולם אל ישנה אדם בנו בין הבנים וכו' - שגם בקס"ד אין צריכה להיות הצעה כהאמורה, והרי מאמר רז"ל זה הובא לפסק הלכה ברמב"ם (הל' נחלות פ"ו הי"ג) וכו'. וגודל התוצאות משינוי - מובן מדברי התוספות שם (ד"ה הכי גרסינן) ובפרט ע"פ השל"ה וכו'. והרי בהמאורע ממנו למדו שאל ישנה, היו טעמים הכי חזקים לשינוי, וכדרשת רז"ל על הכתוב כי בן זקונים הוא לו, ועל הכתוב אלה תולדות יעקב יוסף דוקא, והי' לפני ציווי חז"ל האמור, ובכל זה וכו', ועל אחת כמה וכמה לאחרי הציווי.

שעוד לפני הנישואין קיבלו על עצמם לצאת בשליחותו
להפצת היהדות במקומות מרוחקים¹⁷.

יב. בשנת אבלו על פטירת אביו וכמו"כ בשנת
ההסתלקות של כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע¹⁸, נמנע רבינו
מלהשתתף בחתונות ומלסדר קידושין¹⁹..

ועוד וגם זה עיקר, אשר כולם (חבריו) אהובים כולם וכו'. ועיין גם כן
ספר תניא קדישא ריש פרק ל"ב שכולם מתאימות וכו'. ואת כת"ר הסליחה
על אי קבלת ההצעה.

17. החתונה האחרונה שרבינו השתתף וסידר קידושין היתה בתמוז
תשכ"ג.

18. 'מקדש ישראל' שם.

להעיר, שרבינו גם אמר קדיש במשך שנת ההסתלקות של חותנו,
ובאגרות קודש ח"ד ע' קה כתב "בענין אמירת קדיש דחתן על חמיו והוא
רבו, ראה בספרים שנזכרו בשדי חמד אסיפת דינים מע' אבלות אות קנו.
קנט (בהוצאת קה"ת - ח"ד ע' תשח, ב ואילך))".

19. 'מקדש ישראל' ע' ל.

כן נהג רבינו, אף שלכאורה מצד חיוב האבילות אין מניעה לסדר
קידושין, וראה בדברי הרמ"א בדרכי משה יו"ד סי' שצא (באמצע ס"ק ב):
"וכבר הי' מעשה על ידי, בהיותי אבל על אמי ז"ל, וברכתי ברכת אירוסין
תחת החופה, כדרך שרבו העיר מברך ברכת אירוסין. וסמכתי על דברי
מוהר"ם, וכתבתי הדברים להגאון מורינו הרב ר' מאיר פאדו"ה והסכים על
ידי, אך כתב שיש מקומות שנוהגין להחמיר הרבה בדין אבילות. אבל
לענין הלכה דינא הוי כמו שכתבתי, ובפרט במקום דנוהגים שהאבלים
יכולים להכניס חתן והכלה לחופה, ואם כן הרב נמי יכול לברך ברכת
אירוסין". וראה בנטעי גבריאל אבילות ח"ב פי"ט בשם הפוסקים שמותר
לסדר קידושין אפי' בתוך ה"שלושים".

יג. בתחילת נשיאות רבינו היתה פירצה בענין ההפרדה בשמחת חתונה (בארצות הברית), ורבינו הרבה לעורר על הזהירות שצריכה להיות בהעמדת מחיצה כשרה בעת הסעודה והשמחה²⁰. והיו פעמים שהתנה את היותו מסדר

ול העיר מרשימת דברים שאמר רבינו בסידור קידושין הראשון לאחר סיום שנת ההסתלקות (תורת מנחם ח"ב ע' 46): "ההשתתפות בשמחה זו היא היציאה הראשונה שלי, לאחר שבמשך שנת ההסתלקות דכ"ק מו"ח אדמו"ר לא יצאתי לשום מקום, מלבד הנסיעה על הציון".

20. ראה "שערי נישואין" סימן לג.

וישנם כו"כ עובדות ותיעודים מפעולותיו של רבינו בענין זה, ולדוגמא: בספר 'סיפור אישי' (ברוד) ע' 126 הובא, שפעם הציע רבינו לשלם על חשבוננו מחיצה יקרה מפרחים נאים, כדי שזה יקל על המחותרים את ענין הצבת המחיצה.

ובתשורה (ניימרק, תשס"א) מובא, שפעם הגיע בחור מחוג מסויים, וביקש מרבינו ברכה לנישואיו. ושאל אותו רבינו האם תהי' מחיצה בחתונה, והשיב הבחור שהורי הכלה אינם מעונינים במחיצה, ומיאן רבינו לברכו, באמרו "כיצד אוכל לברך דבר שהקב"ה אינו רוצה בו". גם כשהשיב הבחור שהוא ישתדל בעניין, השיב רבינו ש"בעניין של איסור אין מספיקה השתדלות, אלא צריך לעשות". ורק אחרי שהבחור הבטיח שתהי' מחיצה, הואיל רבינו לברכו.

ובקובץ 'תחינו' (גליון 2 ע' 82) הובא מה שסיפר הרה"ח ר' נחמן סודק ע"ה, שפעם הגיעו תלמידים מהישיבה ב-770 לחתונה וגילו לתדהמתם שאין מחיצות באולם, הם מיהרו לעזוב את המקום והתקשרו למזכירות, לדווח על התקלה. במענה לכך הורה להם רבינו שלא יעזבו את החתונה, אלא יעשו סביב לשולחנם מחיצה משולחנות, שבה יישבו הבחורים עם החתן, וינהלו את השמחה באופן כזה שכל המוזמנים ירצו להשתתף עמם. ואכן, כך עשו התלמידים והשמחה היתה גדולה, ולאט לאט הצטרפו רבים

קידושין, בכך שההפרדה תהי' כדת וכדין²¹.

יד. כמו כן עמד על כך שהחופה תיערך תחת כיפת השמים²², למרות שבארצות הברית בשנים ההן, היו שלא הקפידו על כך²³.

טו. היו מקרים שהתנה רבינו את 'סידור הקידושין' בכך שהחתן ילך עם 'סרטוק' (בגד ארוך) בשבת ויו"ט²⁴.

טז. רבינו ביקש שלא ירבו לצלם אותו בעת בואו לחתונה, והיו שנים שבהן התנה מראש על מספר מצומצם של תמונות ממנו ולא יותר²⁵.

מהמוזמנים והקיפו שולחנות נוספים במחיצה. בתום החתונה, כאשר סיפרו על כך לרבינו, היתה ניכרת שמחתו ושביעות רצונו מכך שהבחורים הפגינו יראת שמים ברבים.

וראה גם 'ליקוטי סיפורי התועדויות' ע' 339.

21. ראה 'מקדש ישראל' ע' לד.

22. והוא לסימן טוב שזרעם יהי' ככוכבי השמים (רמ"א אהע"ז סי' סא סוס"א).

23. ראה 'מקדש ישראל' ע' כו וע' לה. ושם, שלפעמים העמידו את החופה בפנים הבנין, והיה רבינו מרים את ראשו ובודק אם ארוכת הגג פתוחה, כדי שהחופה תהיה תחת כיפת השמים.

וראה תורת מנחם (ח"ב ע' 246) שפעם טען אחד מבעלי השמחה שאין הדבר מתאים מחמת החורף וכו', ואמר רבינו "גם החתונה שלי היתה בחורף והחופה היתה בחוץ תחת כיפת השמים, וב"ה הנני מרוצה מהשידוך"...

24. תנאי זה התחיל (בערך) בשנת תשט"ו.

25. לפני קבלת הנשיאות הרבה רבינו לסובב את ראשו הצידה או

יז. גם כשרבינו חדל מלהשתתף בחופות בגופו - הי' משתתף בהן ברוחו. כפי שנראה מסיפור הרה"ח ר' שמואל זלמנוב, כי פעם הביא לרבינו עלי הגהה מסויימים בבקשה שרבינו יעבור עליהם. השיב לו רבינו שהיום הוא לא יספיק להגיה אותם, מפני שבערב אמורה להתקיים חתונה. כשהביע הנ"ל את פליאתו, שהרי כבר כמה וכמה שנים שרבינו חדל מלסדר קידושין - ענה רבינו "אף על פי שלא הולכים בגשמיות, הרי אדרבא - עסוקים יותר ברוחניות"²⁶.

להסתיר את פניו הק' מעין המצלמה (ראה מקדש ישראל ע' לט. שם ע' 17. 50. 89. ועוד).

בשנת תשי"א הפסיק זאת רבינו, לאחר שהצלם (ר' צבי-ראובן טריינער) ביקש מרבינו כי יימנע מכך, שכן זה יעזור לפרנסתו שירכשו ממנו את התמונות. בשנים הבאות, לאחר שהצלם הרבה לצלם בעת החופה, קבע רבינו הגבלה בדבר: בשנת תשט"ז אישר תמונה אחת בלבד, וכעבור זמן - שתי תמונות ('מקדש ישראל' ע' לט).

וגם בהזדמנויות אחרות ראו על רבינו לעתים את אי שביעות רצונו מזה שמצלמים אותו, ופעמים שהיה מסתיר פניו על ידי הסידור שבידו.

ובספר 'למען ידעו בנים יולדו' (ע' 142) מסופר על נער ממשפחה חסידית שהיתה לו מצלמה ונעמד במטרה לצלם את רבינו בעת צאתו מהחופה, וכשראה זאת רבינו צוה לאחד מהמתחנכים שנכח במקום לקחת את המצלמה מהנער ולהחזיר לו אותה רק לאחר שיבחנו אותו על לימודו ויצליח (ואכן נבחן והצליח וקיבל בחזרה את המצלמה...).

26. ראה גם 'התקשרות' (גליון תשפב, במדור 'ניצוצי רבי') ו'כפר חב"ד' (גליון 764 ע' 83) - על כמה הזדמנויות בהם התבטא רבינו בפירוש שהוא משתתף ברוחו בהחופה. להעיר גם מהנזכר לעיל פרק ה סע' ה: "כאשר אני כותב מכתב - הריני משתתף בכך גם בחתונה".

והיו חופות שביקש רבינו שיודיעו לו (טלפונית) לפני התחלת החופה²⁷.

יח. גם לאחר שרבינו הפסיק להשתתף בחופות (בגופו), המשיכו לקיים חופות בחצר בית מדרשו של רבינו, בסמיכות לחדרו הק'.

[ומפי השמועה, שהיו פעמים בעת שנערכה חופה ליד חדרו, שהי' רבינו עומד ליד החלון ומסתכל בנעשה או שהי' מאזין לברכות ועונה אמן²⁸].

יט. רבינו השתדל שלא לצאת מחדרו (גם לא בתוך הבנין) בעת שנערכה חופה בחצר, ופעמים שהורה לאחר את התפלה (מנחה או ערבית) והיה יוצא לבית המדרש להתפלל רק לאחר סיום החופה²⁹.

כ. היו פעמים שיצא מחדרו לתפלת הציבור בשעת

27. ראה 'מקדש ישראל' ע' לז. תוכנית 'תורת חיים' מס' 407 (עדות הרה"ח ר' אהרן דלפין שבדידי' הוה עובדא). וראה כעין זה בספר 'אור יהודי בחושך הסובייטי' ע' 201 (לענין שמחת ברית מילה).

28. 'מקדש ישראל' ע' מ.

וביומן הריל"ג שי' מכ' אדר תשכ"ט מסופר שבעת חתונה שהתקיימה במשפחת המזכיר הרב חדקוב ז"ל, נתן רבינו את הסידור שלו כדי שיאמרו את הברכות שתחת החופה מתוכו.

29. ראה ביומנים - ט"ז אלול תש"מ. כ"א אלול תשמ"ב. י"א תשרי תשמ"ה. ועוד.

החופה³⁰, ובמקרים אלה הקפיד מאוד³¹ שדלת הבנין תהיה סגורה ותחצוץ בינו לבין מקום החופה³² [וגם הקפיד שלא ישירו בעת כניסתו לבית הכנסת³³].

כא. אירע³⁴ שחזר רבינו מה'אוהל', וכשיצא מהמכונת נוכח לראות שמתקיימת חופה בחצר ואוחזים באמצע ה'שבע ברכות'. ונשאר עומד על מקומו והקשיב לברכות, ורק לאחר שבירת הכוס המשיך ונכנס לחדרו.

30. יש שהבחינו שבמצב כזה לא היה מכבה את אור החשמל שבחדרו בעת יציאתו (כנראה כדי שלא יהיה בולט למשתתפי החופה הרואים את החלון מבחוץ).

31. ראה ביומנים - ט"ו סיון תשל"ח. כ"א סיון תש"נ. ועוד.

32. וראה שדי חמד מערכת חתן וכלה אות כ"ב (בהוצאת קה"ת - כרך ו ע' 2518), שמאריך בענין מחלוקת הפוסקים אם רשאי להימנע מהשתתפות בחופה אם אינו רואה אותה ממש, ושם מסיק: "דאינו חייב לבטל לימודו, אלא כשרואה הכנסת כלה; וכיון שצדיקים יושבים בבית מדרשם ואין רואין הכנסת הכלה, אף שיודעים לכוין את השעה, רשאים הם שלא לבטל לימודם כר".

33. ראה ביומנים - כ"ט אדר"ש וב' סיון תשמ"ט. ועוד.

34. כך היה בכ"ז אלול תשמ"מ. וכעין זה - בח"י אדר תש"נ.

נתינת סידור לתפלת מנחה ואמירת 'על חטא'

א. ביום החופה היו החתנים זוכים לקבל מרבינו סידור קודם תפילת המנחה, בו יתפללו את התפלה עם הוידוי כנהוג².

ב. הנהגה זו התחילה בשנת ההסתלקות של כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ, ונמשכה בכל השנים הבאות.

עם הזמן הוקבע הסדר, שחתנים ביום חופתם, או שהי' זה היום האחרון לשהותם בבית רבינו (במקרה בו חתונתם התקיימה במקום מרוחק), המתינו על-יד חדרו הק' של רבינו בטרם צאתו לתפילת המנחה, (כשעמם ממתנים גם אחדים מבני המשפחה), וכשרבינו יצא, נתן את הסידור לחתן ואמר: "אויסבעטן אַלע גוטע זאַכן" [=לבקש ולפעול את כל הדברים הטובים].

ובשנים האחרונות הי' נותן גם מטבע או כמה מטבעות לחתן וכן למחותנים הנוכחים שם, כדי שיתנום לצדקה.

ג. הורה רבינו שחתן שמתחתן בימים הבאים, יאמר

1. בכל הבא לקמן - ראה 'תחיינו' גליון 6 בסופו.

2. הסידור שנתן בדרך כלל, הי' הסידור שקיבל רבינו במתנה מחותנו כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ בעת הדפסת הסדור לראשונה בארה"ב. וארע גם שרבינו נתן את הסדור שהוא עצמו התפלל בו.

פעמיים 'על חטא' - פעם אחת עם הסידור שקיבל מרבינו, ושוב - ביום חופתו.³

ד. כשעמד במקום יותר מחתן אחד, הי' רבינו שואל מי מתחתן מוקדם יותר, וחתן זה קיבל את הסידור ראשון. לבא בתור הי' הרבי אומר: "נעם דעם סידור און זאלסטט אויסבעטן אַלע גוטע זאַכן" [=קח הסידור, ותבקש ותפעל כל הדברים הטובים].⁴

ה. רבינו הורה להתפלל תפלה זו בחגירת אבנט ('גארטל')⁵, ומכיון שאין מנהגנו לחגור אבנט קודם החתונה - הורה רבינו להצניעו תחת החליפה. כמו כן הורה רבינו

3. ראה 'התקשרות' גליון ע' ע' 16. וכן ב"תחינו" שם.

וביומן רישומה של שנה (תשד"מ) ע' 163-162, מובא מענה רבינו לחתן שקיבל את הסידור בראש חודש והתחתן רק שבועיים לאחר מכן, שלא יאמר את הווידוי בו ביום (לכאורה בגלל היותו ר"ח), אלא רק ביום חופתו (ושם, שלחתן אחר שהתחתן בראש חודש גופא, הורה שיאמר הווידוי בו ביום. וכ"כ בפתחי תשובה אבה"ע סי' סא סוסק"ט).

4. כשהיו חתנים רבים נתן להם רבינו על-פי סדר: אם אחד מהם הי' כהן או לוי, קיבל הוא קודם; לעתים הורה רבינו לערוך גורל; לפעמים הורה שהסדר יהי' בהתאם לגיל החתנים; או לפי סדר הא"ב.

5. וכן הוא בספר המנהגים (ע' 76): "תחת חופתו, וכן בתפלת המנחה שלפני זה בה אומר 'על חטא', ומהחופה ולהבא - מתפלל חגור אבנט". וראה לעיל פ"א סוף ס"א.

בתקופה הראשונה נהג רבינו למסור לחתן גם אבנט, יחד עם הסידור, על מנת להתפלל את התפילה בחגירתו. אמנם בהמשך הזמן הפסיק הנהגה זו ונתן את הסידור בלבד.

שגם החתנים המתפללים בסידורו כמה ימים לפני חתונתם, יתפללו מאז ואילך את כל התפילות כשהם חגורים באבנט.

ו. בבית מדרשו של רבינו נהגו שלא לומר תחנון כשהי' חתן ביום חופתו, מבלי לחלק אם החופה מתקיימת מבעוד יום או רק בלילה לאחר צאת הכוכבים⁶ [אולם אירע פעם בשבת⁷, שהי' שם חתן שמתחתן במוצאי השבת, ולכן בתפלת מנחה אמר הש"ץ קדיש מיד לאחר חזרת הש"ץ ולא אמר "צדקתך", אך רבינו כן אמר⁸].

ז. גם אם החתן לא התפלל עם המנין, לא אמר רבינו תחנון⁹.

6. ראה נטעי גבריאלי - נישואין פרק ז ס"ד הערה ה. 'סדר תנאים אירוסין ונישואין' (לוינ) פרק לא. וש"נ (ודלא כמ"ש בפסקי תשובות סי' קלא שם אות כא).

7. ש"פ וישלח תשכ"ד ('דובר שלום' - וואלף - ע' 338).

8. הטעם לזה אולי הוא מכיון שגם בתחנון ממש אין זה מוכרע ויש סוברים שכשהחופה בלילה אומרים תחנון (ראה בהנסמן בהערה 5), לכן לענין 'צדקתך' - שאינו תחנון ממש ואדרבה, נאמרו בקדמונים טעמים נשגבים על תקנת אמירתו (ראה פסקי תשובות סי' רצב אות ו ובהערות) - לא רצה רבינו לבטל אמירתו.

[ואולי יש לומר עוד, שביום חול שייך לומר שכל היום נחשב יום החופה' על שם החופה שתיערך בלילה הבא, מה גם שבפועל מתכוונים במשך כל היום אל החופה, משא"כ ביום השבת אין שבת מכינה לחול ולא מתאים לומר שהשבת 'טפלה' למוצאי השבת].

9. ויתרה מזו, עובדא הוה שרבינו קרא להחתן שייכנס לבית המדרש כדי שלא יאמרו תחנון ('מקדש ישראל' ע' 134. וראה בזה פסקי תשובות או"ח סי' קלא סוף אות כג).

ח. בענין הנהוג בכמה מקומות, שנותנים לחתן פתקאות עם בקשת ברכה לאנשים שונים ('קוויטלאך'), אמר רבינו (בעת שהשתתף פעם ב'קבלת פנים' לחתן) ש"אין ענין להתנהג כן, כיון שהנהגה כזו יכולה להביא לידי "ישות". אמנם, אלו שבאים לשמח את החתן - בכוחם לבקש ולפעול ('אויסבעטן'), ובהתאם לכך, יש לחשוב ולכוון ולבקש עבור הבחורים שצריכים שידוכים"¹⁰...

וראה לקמן פ"י ס"ז - שבשבעת ימי המשתה היו פעמים שביקש לוודא שהחתן מתפלל עם המנין, אך בחתן ביום חופתו לא הקפיד על כך. עיי"ש.

סידור חופה וקידושין

- א. לסידור קידושין¹ הי' רבינו בא לבוש בבגדי שבת (בסרטוק של משי)², וחגור ב'גארטל'³.
- ב. כוס היין הי' בדרך כלל כוס זכוכית⁴.

1. וגם לחתונות שלא סידר קידושין במובן המלא, אלא רק אמר חלק מהברכות - היה בא בבגדי שבת (ראה 'מקדש ישראל' ע' כו). ולהעיר מאג"ק כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ חט"ו ע' צז.

2. ראה מהרי"ל הלכות נישואין ס"ג. שלחן העזר ח"ב לג, ב. וראה גם סה"ש תש"ד ע' 141.

3. מהתמונות ב'מקדש ישראל' נראה לכאורה, שבתקופה שלפני קבלת הנשיאות לא הי' חגור ב'גארטל" גם כשהי' מסדר קידושין (וראה גם שם ע' כו), ואפשר שהטעם לזה הוא משום שבתקופה זו נהג בצניעות מופלגה ולא רצה להבליט את עצמו [ולהעיר שידוע הדבר כי היה לרבינו "גארטל" פנימי שהיה חוגר מתחת לבגדים ולא נראה כלפי חוץ].

ואולי מטעם זה לא בא (בתקופה זו) עם סידור שלו לחופה, אלא אמר הברכות מתוך סידור שהוכן שם (ראה להלן סעיף ו ובהערה שם).

4. רבינו הי' רגיל להשתמש בגביע כסף לכל ענין של כוס של ברכה. אבל בנידון דידן הרי נהוג שכוס זו עצמה החתן שובר (ראה שלחן מנחם ח"ו ע' רח. וש"נ), וא"כ בהכרח להשתמש בכוס זכוכית (ועוד לענין הדיוק בזכוכית - ראה 'מנהג ישראל תורה' ח"ד ע' סז).

וכנראה שמתחילה לא היה מנהג זה ידוע כ"כ, ולכן מצינו תמונות מהשנים הראשונות בהם נראה רבינו אוחז בגביע כסף (ראה 'מקדש ישראל' ע' 95 וע' 107). ואכן בשיחת ש"פ וישלח תשי"ד (תו"מ ח"י ע' 200) סיפר רבינו שבחתונת בתו הצעירה של כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ לא עשו "כפי שנוהגים כאן", ששוברים כוס אחרת, אלא שברו את אותה הכוס שבירכו עלי'. וכנראה שמני אז התחילו לדייק בזה יותר.

- ג. בדרך כלל, השתמש באותה הכוס הן לברכת אירוסין והן לברכות הנישואין.⁵
- ד. רבינו אחז הכוס כמו בעת קידוש והבדלה.⁶ והכוס מלאה עד תומה.
- ה. לפני שהי' פותח בברכת האירוסין, הי' נושא עיניו תחילה למעלה (לגג החופה)⁷.
- ו. רבינו הקפיד לומר את הברכות⁸ מתוך סידור⁹ (כשאת

5. יש שנהגו בשני כוסות נפרדים (ראה שו"ע אבן העזר סי' סב ס"ט ובנו"כ. אוצר הפוסקים שם סקנ"ו. ועוד. וראה גם 'תורת מנחם רשימת היומין' ע' רמ). אך בספר המנהגים (ע' 76) משמע שלוקחים אותו הכוס. וכן משמע קצת מלשון אדה"ז בסידורו: "וקורין הכתובה ויברך שנית על הכוס" - משמע שמדובר באותה הכוס שבירכו עליה ברכת אירוסין. וראה "חקרי מנהגים" (מהדורת תשע"ד) ח"ד ע' רמז ואילך שהביא כמה מקורות לזה.
6. ראה תמונה בשער 'מקדש ישראל', ובפנים הספר ע' 107. 171. 181. 191 ועוד.
7. "בקודש פנימה" ע' 106.
- ולהעיר מהנהגה דומה שמצינו בחג הסוכות, שלפני ברכת 'לישב בסוכה', הי' רבינו מביט למעלה על הסכך.
8. אמנם מכיון שבסידור תורה אור (שרבינו נהג להשתמש בו) במקומו (ע' 190) לא מודפסת ברכת בורא פרי הגפן (לא בברכת אירוסין ולא בברכות נישואין) - נראה שברכה זו אמרה רבינו בעל-פה (ובלאו הכי ברור שנהג כן בעת ההתוועדות כשטעם מזונות ויין, שהרי היתה דרכו לפתוח הסידור רק לברכה אחרונה ולא לברכה ראשונה).
9. ראה 'מקדש ישראל' ע' כו, שבזמן שהי' רבינו יוצא לסדר קידושין בחתונות באולמות שונים, הי' מבקש שיכינו לו שם סידור. ועד כדי כך היתה הקפדתו של רבינו על כך - שבהזדמנות מסוימת אירע שלאחר שכבר כיבדו

הסידור מחזיק ביד שמאלו).

ז. רבינו הי' אומר את הברכות כשפניו מול פני החתן והכלה¹⁰.

ח. לפני שפתח בברכת בורא פרי הגפן הי' אומר 'סברי מרנן'¹¹ בקול נמוך¹² (וכן היה גם בתחילת ברכות

את רבינו באמירת הברכות, רבינו ביקש סידור והמתין עד שהביאו לו, ורק אז פתח באמירת הברכות (ראה שם ע' 46).

ושם (ע' 65) מופיעה תמונה שבה נראה רבינו אומר הברכות מתוך 'קיצור נחלת שבעה'. הרקע לזה מסופר שם (ע' 60), ש"ביום החתונה פגש הרב חזקוני את החתן וביקשו בשם רבינו להכין סידור לחופה - אולי יהי' שם אחד שלא ידע את הברכות בעל-פה. בענותותו ביקש רבינו בדרך זו להעלים את העובדה כי הוא מקפיד לומר את הברכות מתוך סידור דווקא. החתן הכין את הקונטרס 'קיצור נחלת שבעה', בו מופיעות הברכות, ומתוכו אמר רבינו את הברכות".

אמנם בשנים מאוחרות יותר (לאחר קבלת הנשיאות) היה בא עם סידור שלו.

10. כנראה בבירור בכל התמונות המופיעות ב'מקדש ישראל'. וכן הוא בערוך השולחן (אבן העזר סי' סב ס"ט) "שיברכם פנים כנגד פנים". וראה 'מנהג ישראל תורה' ח"ד ע' קעב. וש"נ (ודלא כמובא במנהגי מהרי"ל (אות ה) שהי' עומד ופניו למזרח, ורק לברכת שמח תשמח הפך פניו לקראת החתן והכלה).

11. ראה שבועון "כפר חב"ד" גליון 787.

12. המקור לאמירת 'סברי מרנן' - ראה בהערות רבינו בספר המנהגים (ע' 28), ושם נסמנו המקורות לזה ע"פ הפוסקים והמקובלים.

ומה שרבינו אמר זאת בקול נמוך - אולי י"ל שהוא משום שבסידור אדה"ז לא נזכרה אמירת 'סברי מרנן' בברכת אירוסין ונישואין (אף שאין

הנישואין¹³).

ט. המנהג היה שרבינו אומר את כל הברכות תחת החופה (גם ברכת האירוסין וגם שבע ברכות הנישואין)¹⁴. אך בקריאת הכתובה היו מכבדים לאדם אחר¹⁵.

להוכיח מזה, שכן בסידור שם לא נזכרה כלל ברכת בורא פרי הגפן, אלא רק "ומברך על הכוס"), ואמירת 'סברי מרנן' במעמד זה הוא חידוש, ורבינו לא רצה להבליט הנהגתו שיש בה מן החידוש.

ויש להוסיף, שאמירת 'סברי מרנן' בברכות אירוסין ונישואין שנוי במחלוקת הפוסקים ויש בזה חילוקי מנהגים (ראה ב"ח או"ח סי' קעד סק"ט. מג"א שם סק"ז. שו"ת נחלת שבעה סי' יב. ועוד. ובשיטת אדמו"ר הזקן (בשולחנו או"ח סו"ס קעד) יש מקום לצדד לחיוב, ואכמ"ל). אך מ"מ כיון שע"פ הקבלה בודאי צריך תמיד לומר 'סברי מרנן' (ראה בהערת רבינו הנ"ל בספר המנהגים. כף החיים או"ח סי' קסז אות קט וסי' קעד אות נד) לכן אמרה רבינו (אך בקול נמוך, כנ"ל).

13. כך שומעים בהקלטה מהחתונה האחרונה שרבינו סידר בה קידושין - ט"ו תמוז תשכ"ג.

14. 'מקדש ישראל' ע' לו.

ושם, שבאחת החופות שבה השתתף האדמו"ר מקופישניץ - כיבדו רבינו בברכה אחריתא. [והיתה חופה נוספת שבה כיבדו רבינו את אבי הכלה בברכה אחריתא, אך הלה סירב ורמז לרבינו להמשיך עד גמירא].

15. וכן היה בחתונת רבינו עצמו, שכ"ק אדמו"ר מוהרי"צ אמר את כל הברכות, אולם בקריאת הכתובה כיבד את האדמו"ר מראדזין.

וב'רשימת היומן' (ע' רמ) מספר רבינו על חתונת בתו הצעירה של כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ: "כל הברכות אמרם כ"ק - כל שבעת ימי המשתה".

ולהעיר שישנם חילוקי מנהגים בזה: יש שהקפידו שה'מסדר קידושין' הוא שיקרא גם את הכתובה, ויש שלא נהגו כן (ראה 'מנהג ישראל תורה'

י. את הברכות הי' אומר בקול נעים וכובש לכבות, ובתיעוד מאחת החופות¹⁶ מצינו ש"כשהגיע ל"שוש תשיש ותגל העקרה" היו עיניו מלאות דמע. . ואחר כך אצל "ישמע בערי יהודה ובחוצות ירושלים קול ששון וקול שמחה" - הפסיק מעט כי הדמעות כווצוהו".

יא. כשהי' רבינו אומר ברכות נישואין, הי' אומר "שִׁמַּח תְּשִׁמַּח" הכל בפתח (ולא בצירי)¹⁷. "מצהלות חתנים" - הת'

ח"ד ע' קעט. וש"נ). וכן יש חילוקי מנהגים לענין ברכות הנישואין, שיש שנהגו בדוקא שהמברך ברכות נישואין יהיה אדם אחר ולא זה שבירך ברכת האירוסין, ויש שכתבו שראוי שה'מסדר קידושין' הוא שיברכם (ראה שם ע' קפב. וש"נ).

16. החתונה הראשונה שבה סידר קידושין לאחר סיום ה'שנה' מהסתלקות כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ - 'מקדש ישראל' ע' לו. וראה גם שם ע' 82. 85.

17. הגרש"י זיין כתב לרבינו בענין זה: "בדקתי בכל הסידורים של חב"ד ובכולם כן כתוב בשני פתח"ן. ואני בעניותי אומר כל ימי שמח בצירי שכן הוא בכל הסידורים האחרים, והעיקר שכן הוא על פי הדקדוק. ואיני יודע אם ניקוד זה של הפתח"ן בא בכוונה, או אולי זה מהמדפיס ושלא בהשגחה" (וראה גם בקונטרס הסידור אות לז, שציין לכמה סידורים שמנוקד בצירי).

והשיב לו רבינו: "בנוגע לניקוד ברכת שמח תשמח - כמדומה ברור שאומרים שמח כולו פתח" (שלחן מנחם ח"ו ע' רז).

ובמקום אחר כתב רבינו (הובא בשולחן מנחם שם): "מנהגנו וכהוראת כ"ק מו"ח אד"ש לומר שִׁמַּח תְּשִׁמַּח (המם הראשונה ג"כ בפתח ולא בצירי)". ומבאר שם רמז לזה בדרך החסידות.

בקמץ (ולא בפתח)¹⁸.

יב. בסיום הברכות לא הי' רבינו שותה מהיין¹⁹.

יג. רבינו הי' אומר את הברכות בחופה ללא מיקרופון ורמקול, והי' נשמע קולו הטבעי. אולם כשרצה מישהו להוכיח מכך הלכה למעשה, שהנכון הוא שלא יהי' רמקול במעמד זה²⁰, השיב לו רבינו שאי-הימצאותו של רמקול בחופה אינה על פי הוראתו שלו²¹.

[ויש להעיר, שבתפלות שבת ויו"ט בנוסח הברכה "ושמח נפשנו בישועתך" - המנהג לומר בצירי ("ושמח") ולא בפתח].

18. וכן הוא בהגהות הסידור של כ"ק אדמו"ר הצמח צדק (אות כח).

19. ראה שלחן מנחם ח"ו ע' רח, שם כותב רבינו שהמנהג הפשוט בעדות אשכנז הוא, שרק החו"כ טועמים מהיין בעת החופה, ושאינן לשנות המנהג. וכן מבאר שם את החשיבות המיוחדת שיש בהקפדה על מנהגי ישראל בכלל ובפרט על מנהגי חתונה.

וראה 'סדר תנאים אירוסין ונישואין' (לויז) פרק כו, שהאריך בביאור מנהג זה.

20. מכיון שבברכת האירוסין והנישואין צריכים החתן והכלה לצאת ידי חובת הברכה, וכמו כן צריכים להיות עשרה שומעין את הברכה. אם כן צריכים הם לשמוע את קולו של המברך ולא את הקול המיוחד של הרמקול, הנוצר על ידי זרם החשמל ואינו קולו של האדם (ראה שלחן מנחם ח"א סימן פא. ח"ג סימן שמח).

21. ולגופו של ענין, רבינו משיבו (שולחן מנחם ח"ו ע' רו) שלדעתו אין כל בעי' וחשש באמירת הברכות ברמקול. שכן אם אין אומרים את הברכות כשהפה דבוק למיקרופון, הרי הקול מתפשט לכל הצדדים, והוא נשמע להחתן והכלה ולעומדים לצידם לא רק באמצעות הרמקול אלא גם באופן טבעי. וראה בזה גם שו"ת שבט הלוי ח"י סי' רמדרמה.

יד. בסיום החופה היתה שמחת רבינו ניכרת במאור פניו הקדושות, ונהג לאחל "מזל טוב" בחיוך רחב לחתן ולכלה ולמשפחות. רבינו הי' עומד וממתין עד שהחתן והכלה היו עוזבים את מקום החופה. ורק אחר כך הי' חוזר לחדרו, לפעמים - כשהוא מעודד את שירת הציבור בידו הק'²².

טו. לא היתה הקפדה מצד רבינו לעשות החופה דוקא בלילה²³ (אם כי בפועל כך הי' ברוב החופות²⁴). ואדרבה, היו

22. 'מקדש ישראל' ע' לח.

23. יש הסוברים שראוי לכתחילה לקיים החופה דוקא בלילה (ראה מנהג ישראל תורה ח"ד ע' קסד. וש"נ). אולם רבינו סידר קידושין בכמה חופות שהתקיימו ביום, ואף בשעות הצהריים המוקדמות ('מקדש ישראל' ע' 238 וע' 279).

[ואגב יש לציין כי היתה פעם אחת שסידר רבינו קידושין במוצאי שבת קודש ('מקדש ישראל' ע' 227). וראה על חילוקי המנהגים בזה - שו"ע אבן העזר סי' סד ס"ג. 'מנהג ישראל תורה' ח"ד ע' פד. וש"נ. ולהעיר שנישואי כ"ק אדמו"ר מהורש"ב התקיימו במוצאי שבת קודש (ראה 'חנוך לנער' ע' 8. וראה גם סה"ש תש"ג ע' 151)].

24. על חתונת רבינו עצמו סיפר רבינו (ראה לעיל פ"א סי"א), שבנוסח ההזמנה הי' כתוב זמן החופה בשעה החמישית בערב (אם כי בפועל התקיימה החופה מאוחר מאוד). והדגיש רבינו, שכן הי' כתוב גם בחתונות שהתקיימו בקיץ.

וראה גם תורת מנחם - רשימת היומן ע' רלט, לגבי חתונת בתו הצעירה של כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ, שהקבלת פנים נערכה בשעה החמישית, ואילו החופה התחילה רק בשעה 9 בגלל שחיכו לבואו של הג"ר חיים עוזר גרודזנסקי. ושם מדובר על חתונה בקיץ (סיון), ומשמע איפוא שהחופה היתה אמורה להתקיים עוד קודם לכן באור היום.

פעמים שהורה לעשות החופה בעוד היום גדול²⁵, גם כדי שלא יתענו החתן והכלה יתר על המדה²⁶.

25. וראה נטעי גבריאל נישואין ח"א פכ"ה הערה ב, דעת כו"כ אחרונים שיש לעשות החופה ביום דוקא. ולהעיר שאצל כמה מרבתינו נשיאינו התקיימה החופה בערב שבת, וא"כ בוודאי היתה ביום.

וב'מדריך הקיצו ורננו גו" (גרליק) ע' 312 מובאת הוראת רבינו בנוגע לחתונה שהיתה אמורה להתקיים ביום היארצייט של סב הכלה, וסברו המחוננים לעשות את החופה אחרי צאת הכוכבים (כדי שאבי הכלה, בנו של בעל היארצייט, יוכל להשתתף בה בלי שאלות, ראה ברמ"א יו"ד סו"ס שצא ובש"ך שם. ובסו"ס תב). אולם רבינו הורה שאדרבה, כדאי לעשותה ביום היארצייט עצמו כי כידוע (ראה לעיל פ"א סט"ו) בשעת החופה מגיעות הנשמות מעולם האמת (ודלא כהאחרונים שהובאו בנטעי גבריאל אבילות ח"ב פכ"ב הערה ז).

26. וראה בפרק ז סעי' ט.

י"ד

שבעת ימי המשתה

א. בהתוועדויות שהתקיימו אצל רבינו, נערכו פעמים רבות 'שבע ברכות' לחתנים שנישאו באותם ימים. והיו פעמים שביקש רבינו במיוחד שיעשו שבע ברכות בעת התוועדות שנערכה באמצע השבוע, כדי שההתוועדות תיחשב 'סעודת מצוה' ללא שאלות² (וכשלא היה "שבע ברכות" היה עורך סיום מסכת לצורך זה³).

ב. פעמים רבות השתתפו כמה חתנים בהתוועדות אחת, וערכו 'שבע ברכות' לכל אחד מהם בנפרד. ורבינו הורה

1. בנטעי גבריאל - נישואין ח"ב פרק קג הערה יד הביא יש אומרים (ע"פ המבואר באהע"ז סימן סב ס"י ובנו"כ שם), שבסעודה המתקיימת אצל אדמו"ר, אין לברך שבע ברכות, כיון שהסעודה אינה לכבוד החתן והכלה. אמנם עיי"ש שאם מוסיפים דבר מאכל לכבוד החתן והכלה, שפיר דמי לברך שבע ברכות. ואכן בשבע ברכות שנערכו בהתוועדות של רבינו, הרי עצם זה שמנין יהודים נטלו ידיהם בשביל ברכת המזון הוא לכבוד החתן והכלה, שהרי בדרך כלל בהתוועדות לא נטלו המסובים ידיהם ולא אכלו פת אלא רק 'מזונות' ויין, ואם כן שפיר דמי לברך שבע ברכות בהתוועדות רבינו.

2. כך לדוגמא היה בהתוועדות י"ד כסלו תשל"ט, כאשר מלאו חמשים שנה לנישואי רבינו, ודיבר רבינו על כך שאין מקור לקיום 'חגיגה' ביום זה, ולכן כדי למנוע 'חששות' ו'שאלות' יקיימו 'שבע ברכות' (ראה גם לקמן פי"א ס"ה).

3. תורת מנחם חל"ד ע' 251.

שיש לעשות הפסק זמן בין כל אחד מהחתנים, ולהמתין עד לאחרי השיחה הבאה⁴, ורק אז לברך ברכת המזון ושבע ברכות⁵ עבור החתן הנוסף⁶, והיו לכל חתן וכלה מנין מיוחד שנטלו ידיהם לסעודה לכבודם (ולא סמכו על אותו המנין).

4. ראה תורת מנחם חנ"ג ע' 447 ש"יש להפסיק בין ברכת המזון של חבורה אחת לחברתה על ידי דברי תורה, כי, דברי תורה קובעין ברכה לעצמן, ולכן הרי זה נחשב למסיבה חדשה ושלחן חדש", ועל דרך זה בהתוועדויות תשד"מ ח"א ע' 168.

5. בשו"ע אהע"ז סי' סב ס"ג לענין שבע ברכות בברכת המזון כתב הרמ"א ש"לאחר הסעודה, מברכין להרבה חתנים ביחד אם אכלו ביחד".

אמנם בפתחי תשובה (שם ס"ק ו) הביא בשם שו"ת הרדב"ז (ח"א סימן תמח), שכשהחתנים עצמם מקפידים בהכי, שאין רוצים ברכה בשותפות, שפיר דמי לברך לכל אחד בפני עצמו ואין כאן אפושי בברכות.

ויתרה מזו כתב בספר שלחן העזר (סימן ח ס"ז ס"ק ב) שגם לדעת הרמ"א הוא כן. כי פשטות משמעות דברי הרמ"א היא, שברכה אחת לשניהם אינה אלא רשות, היינו שאם רצו, יכולים לברך ברכה אחת לשניהם (ואין בזה משום עין רעה, וגם לא משום אין מערבין שמחה בשמחה), אבל אם מקפידין, יכולים לברך לכל אחד בנפרד, ואין בזה משום אפושי בברכות כלל.

וראה בזה בארוכה בקובץ הערות ובאורים (אהלי תורה) גליון א'לט ע' 70.

6. בהתוועדות י"ג תשרי תשד"מ התבטא רבינו (התוועדויות תשד"מ שם) ש"היות ואין מערבין שמחה בשמחה, יעשו זאת [את ב' ה"שבע ברכות] עם הפסק זמן בינתיים".

אך לכאורה אין כוונת רבינו בזה לענין ההלכתי של "אין מערבין שמחה בשמחה", שהרי זה ש"אין מערבין שמחה בשמחה" אינו שייך כלל

ג. באחת ההזדמנויות⁷, כשנכח חתן בהתוועדות אצל רבינו, שאל רבינו האם הכלה נמצאת גם כן, ומשנענה שהיא נשארה בבית, ביקש שיקראו לה, בכדי שיוכלו לערוך שבע ברכות⁸.

להברכות, וכמ"ש בשו"ת הרדב"ז שם, והוכיח כן ממ"ש הרמב"ם (פ"י מהלכות אישות הי"ג) "יש לו לאדם לישא נשים רבות כאחת ביום אחד ומברך ברכת חתנים לכולן כאחת, אבל לשמחה צריך לשמוח עם כל אחת שמחה הראוי' לה עם בתולה ז' עם בעולה ג' ואין מערבין שמחה בשמחה", הרי להדיא דבענין הברכות אין משום ערוב שמחה בשמחה.

ולפלפולא, אפשר שהתבטאות רבינו "אין מערבין שמחה בשמחה" קשורה לעובדה שהסיבה לעריכת השבע ברכות באותה התוועדות היתה כפי שאמר רבינו אז: "הי' אתמול ענין שמפני סיבה מסויימת (שאני הייתי מעורב באמצע) היו כאלה שלא נטלו חלק בשמחת חתן וכלה. . לכן כדאי לנצל את הזמן עכשיו ולמלא את הענין ע"י עריכת שבע ברכות כאן עתה". והמשיך ש"על דרך זה יש גם חתן וכלה שהיום היתה חתונתם, וישנם כאלה שיכול להיות שהם לא נטלו חלק בשמחת החתונה בסיבת ההתוועדות, הרי גם ענין זה צריך השלמה".

היינו, שעריכת ה"שבע ברכות" היתה על מנת להשלים מה שנחסר בשמחת חתן וכלה, ולא רק מצד דין חובת אמירת הברכות, ואם כן שפיר יש בזה משום שמחת חתן וכלה, וממילא ג"כ מה שאין מערבין שמחה בשמחה.

7. ראה על דרך זה בקובץ 'שי למורא' (ארה"ק, תשמ"ו) ע' קפב.

8. ש"פ בשלח, ט"ו בשבט תש"כ - 'מקדש ישראל' ע' 266.

8. ראה נטעי גבריאל נישואין ח"ב פרק ק סעיף א.

ד. אמנם בשעת אמירת השבע ברכות לא היתה הכלה נכנסת לבית המדרש, אלא נשארת בעזרת הנשים⁹.

ה. רבינו לא הי' נוטל חלק באמירת ה'שבע ברכות', וגם כשהתבקש לברך - השתמט מכך. ובשעת הברכות הי' מעיין בספר (או מתחיל באמירת 'קרבנות' של תפילת המנחה)¹⁰, ועונה אמן על הברכות.

ו. בדרך כלל, בסיום אמירת ה'שבע ברכות' היו מנגנים ניגוני חתונה. ופעמים שרבינו עצמו צווה לנגן, או שהתחיל לנגן בעצמו [וכמה פעמים התחיל הניגון "מהרה" ישמע"].

ז. אירע כמה פעמים שכאשר אמרו לרבינו שיש חתן ולכן אין לומר תחנון, ביקש רבינו לראותו¹², ולפעמים ביקש

9. בים של שלמה (כתובות פ"א סימן כא) כתב ש"מנהג יפה כשמברכים . . שבע ברכות שמוליקים הכלה במקום החתן". אולם זהו רק "מנהג יפה", ואינו לעיכובא (וכ"כ בערוך השלחן סימן סב סוסל"ז), ובהתוועדות של רבינו שביהמ"ד הי' מלא וצפוף בקהל רב לא הי' מתאים שהכלה תכנס לשם. ראה גם נטעי גבריאאל שם ס"ה-ו ובהערה ז שם.

10. ראה "תשורה" לוין-תשע"ה ע' 20, ע' 23. ובספר "ברוך אומר ועושה" (פריז) ע' 167.

11. יש שהבחינו, שרבינו מעדיף לנגן בנוסח "מהרה ישמע" (כלשון הברכה אחריתא של ה'שבע ברכות') ולא בנוסח "עוד ישמע" (שהוא לשון הכתוב בנבואת ירמיה (לג, י"א)). ולהעיר מהתוועדויות תשמ"ה ח"א ע' 63-64 ושם ע' 109.

12. בשנת תשכ"ה כשהי' רבינו ש"ץ הי' מבקש לראות החתן עוד קודם התחלת שמונה עשרה בלחש - כדי לדעת שאין להכות על החזה ב"סלח

לוודא שהוא אכן מתפלל עם המנין¹³. אך בשנים המאוחרות יותר לא הקפיד רבינו בכך¹⁴.

ח. כשהי' חתן בבית הכנסת בעת אמירת הסליחות (בימים שלפני ר"ה) הורה לחתן שיצא מבית הכנסת בעת אמירת התחנון שבסוף הסליחות¹⁵.

לנו" ראה ספר המנהגים (ע' 11). וכן מתועד ב"רשימת הנהגות קודש" משנת תשכ"ה.

[אך בשנים אחרות הי' לפעמים מכה על חזהו גם כשהי' נוכח חתן. ויתבאר בעז"ה בפרק על עניני תחנון].

13. ראה 'התקשרות' גליון תקכ"א ע' 14. וראה דעות הפוסקים בזה - בפסקי תשובות סימן קלא אות יח ובהערות שם. ושקו"ט בזה בקובץ 'הערות וביאורים' (אהלי תורה) גליון א"ב ע' 70 ואילך.

אמנם בנוגע לחתן ביום חופתו, לא הקפיד רבינו גם אם החתן לא התפלל עם המנין (ראה לעיל פ"ח ס"ז).

וראה בדעת תורה (או"ח סי' קלא) בשם מהר"ש קלוגר, שחתן ביום חופתו פוטר את הציבור מאמירת תחנון גם אם אינו מתפלל עמהם, משא"כ בשבעת ימי המשתה אינו פוטר אלא אם כן מתפלל עמהם.

14. 'התקשרות' גליון תרל"ג ע' 16.

ולמעיר מהליכות שלמה (תפלה, ע' קלז): "חתן שנודמן ביום חופתו או בשבעת ימי המשתה - לבית הכנסת ואין בדעתו לשהות שם - אומרים הקהל תחנון; אבל אם משתהה שם - כגון שממתין למנין אחר וכיו"ב - אף שאינו מתפלל עמהם, אינם אומרים תחנון".

15. ראה שלחן מנחם ח"ג ע' פג הערה טז - הוראת רבינו לחתן שבאמצע ה'שבע ברכות' שלו חלו ימי הסליחות, שיוכל להיות בבית הכנסת בעת אמירת הסליחות, אולם יצא מבית הכנסת כשיגיעו לוידוי שבסוף הסליחות (ראה הנסמן בפסקי תשובות סימן תקפ"א ס"ד. סימן קלא אות כג ובהערות שם).

יא

ציון יום הנישואין

א. רבינו ציין את תאריך יום הנישואין שלו. בהתוועדות לרגל י"ד כסלו בשנת תשי"ד אמר¹: "חתונה בכלל אצל כל איש פרטי - הוא ענין כללי. אבל אצלי - הרי ע"י החתונה הוכנסתי אח"כ בענינים כלליים וכו'.

זה היום שבו קישרו אותי עמכם, ואתכם עמי, וביחד נתיגע ונביא את הגאולה השלימה".

ויש לציין, כי אביו של רבינו, כ"ק הרה"ג והרה"ח המקובל רבי לוי יצחק, נהג לשגר מכתבי ברכה לרבינו לרגל יום² נישואיו³, ובהם הי' מבאר על פי קבלה, את משמעות

1. תורת מנחם ח"י ע' 206.

2. יש לציין, שבט"ו תמוז תש"נ, כאשר חילק רבינו שטרות לצדקה כדרכו בקודש בכל יום ראשון, עבר שם אחד מזקני השלוחים ונתן לו רבינו שטר נוסף ואמר לו: "עבור יום החתונה".

הלה עשה תנועה של פליאה גדולה, כמי שאינו מבין במה דברים אמורים, והסביר לו רבינו: "עבור יום החתונה שלך, הרי יש לך יום חתונה..."

ואז נזכר אותו שליח שאכן בשבוע זה חל יום החתונה שלו, והפטיר רבינו בחיוך: "וכי אני צריך להזכיר לך"?! ... ומסר לו דולר נוסף שימסור לרעייתו שתתן לצדקה לכבוד יום זה.

3. ולהעיר שהרלו"צ מציין תמיד את יום הנישואין בתאריך "ט"ו כסלו", וכנראה משום שהחופה בפועל היתה באור לט"ו. אולם אצל רבינו תמיד

סיום שנה הראשונה לנישואין, ושנתיים ושלוש וכו'.⁴

ב. היו כמה שנים⁵ שבהם דיבר רבינו ברבים על מעלתו של י"ג אלול, בהיותו יום הנישואין של חותנו כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע.⁶ ובכמה שנים נסע ביום זה ל'אוהל'. והיו כמה פעמים שחל בשבת וקיים רבינו התוועדות לכבוד היום,⁷ ופעם אחת ויחידה קיים התוועדות לכבוד יום זה כשחל בחול⁸ ואמר מאמר דא"ח בעניני נישואין.

ג. בהגיע עשרים וחמש שנה לנישואי רבינו, בש"ק פ' וישלח י"ד כסלו תשי"ד, ביקש מרבינו בנו של מי שהי' השדכן בנישואי רבינו, שישלם לו "דמי שדכנות" (היות

ראינו שידגישי את התאריך י"ד כסלו", וכן נדפס בספר המנהגים (ע' 90) ובמקומות רבים.

4. ראה ברשימה שנדפסה בסוף ספר 'לקוטי לוי יצחק - אגרות קודש' ע' תנד-תנח. וש"נ.

5. תשמ"ב (התוועדויות תשמ"ב ח"ד ע' 2153). תשמ"ה (התוועדויות תשמ"ה ח"ה ע' 2867). תשמ"ח (התוועדויות תשמ"ח ח"ד ע' 270). תשמ"ט (התוועדויות תשמ"ט ח"ד ע' 289). תנש"א (התוועדויות תנש"א ח"ד ע' 206, 239).

6. ולפעמים הזכיר גם את היום הסמוך לו - י"א אלול, שבו היו נישואי אביו כ"ק אדמו"ר מהורש"ב נ"ע.

7. כך היה בתשי"ד ובתשמ"א (ולהעיר, שקביעות זו - שייג אלול חל בשבת - היא נדירה מאוד).

8. בשנת תשמ"ב, מלאות פ"ה שנה לנישואין (רבינו דיבר אז שזהו 'חידוש' להתוועד ביום זה באמצע השבוע, ואכן לא מצינו שיתוועד שוב ביום זה כשחל בחול).

שאביו בעצמו, ויתר בשעתו על דמי השדכנות), וכששאל רבינו מה יוכל לשלם לו, ענה לו שיואיל להתוועד עם קהל החסידים לרגל עשרים וחמש שנה לנישואי רבינו. רבינו נענה בחיוב, והתוועד עם הקהל, ובתוך ההתוועדות אמר מאמר חסידות המיוסד על מאמר שאמר כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ בשבת העלי' לתורה של רבינו⁹.

במשך ההתוועדות גילה רבינו הרבה הנהגות שנהג כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ בנישואי רבינו, ואמר שגם בנישואי כל אחד ואחד יש לנהוג על פי מנהגים אלו. מנהגים אלו עברו אחר כך הגהה על ידי רבינו, ונדפסו בספר המנהגים¹⁰.

ד. עם מלאות ארבעים שנה לנישואי רבינו (בי"ד כסלו תשכ"ט), קיבלו על עצמם הרבה מהחסידים החלטות טובות בלימוד התורה, וגם נתינות לצדקה בסכומים של ארבעים. ורבינו קיים התוועדות מיוחדת בשבת שלאחרי יום הנישואין, ובה ענה כנגד המברכים (בנוסף למכתב ששלח באופן כללי להמברכים), וגם ביקש להוסיף עוד החלטות טובות בתלמוד ובמעשה¹¹.

ה. בהגיע שנת החמשים לנישואי רבינו (בשנת תשל"ט), אמר שעל פי מאמר רז"ל¹² "אזלת לקרתא הלך בנימוסי",

9. ראה תורת מנחם ח"י ע' 189 ובשוה"ג שם.

10. ע' 75 - 76. וראה בארוכה לעיל פרק א בכללותו.

11. ראה ימי מלך ח"א ע' 284. תורת מנחם חנ"ד ע' 320. אגרות קודש

חכ"ו ע' מא.

12. ראה בראשית רבה פמ"ח, יד. שמו"ר פמ"ז, ה. וש"נ.

הוא יקיים התוועדות מיוחדת ביום זה¹³, ו"מהיות טוב", הציע שיהיו גם חתן וכלה בהתוועדות ויברכו 'שבע ברכות'¹⁴. באותה התוועדות סיפר רבינו שכשהגיע יובל לנישואי כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ, הגיעו מהדפוס כמה ספרי חסידות חדשים, וגרמו בכך נחת רוח רב לכ"ק אדמו"ר מוהריי"צ.

בהתוועדות זו אמר רבינו מאמר דא"ח המיוסד על אחד מדרושי החתונה שאמר כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ חמישים שנה לפני זה¹⁵. וכמו"כ עורר על כמה ענינים הנוגעים להקמת בית בישראל וטהרת המשפחה¹⁶.

בהתוועדות הסמוכה של י"ט כסלו תשל"ט, ערך רבינו סיום מסכת (כדרכו בקודש בכל התוועדות של י"ט כסלו), ואמר שבחר לסיים מסכת קידושין - בהמשך לחגיגת יובל שנה' לנישואין.

13. ההתוועדות התקיימה אור לי"ד (ולא אור לט"ו). וראה לעיל סוף סעיף א - בהערה.

ויצויין שהיתה זו הפעם היחידה שבה התוועד רבינו לכבוד יום זה באמצע השבוע (משא"כ כשחל בשבת).

14. ראה גם לעיל פרק יו"ד בתחילתו.

15. ד"ה אשר ברא ששון ושמחה (נדפס בספר המאמרים תרפ"ט ע' 86).

16. בהתוועדות זו עורר רבינו על כך שבנוסף לספרים שנהוג לתת לחתן כמתנה לחתונה (ש"ס ועוד), יתנו גם קופת צדקה. וגם עורר על הקמת חבורות של נשים שיעוררו על הזהירות בקיום דיני טהרת המשפחה, וכמו"כ הורה להוציא לאור חוברות שיודפסו בהן ההלכות באופן מדוייק.

ו. במשך השנים, אמר רבינו בהתוועדויות שנערכו בימים הסמוכים ל"ד כסלו, מאמרים המיוסדים על דרושי חתונה הנ"ל, ונדפסו כולם בספר "תורת מנחם - דרושי חתונה". והיו כמה שנים שנסע רבינו ל'אוהל' ביום י"ד כסלו (נוסף לנסיעתו הרגילה ל'אוהל' למחרתו בט"ו כסלו, כדרכו בקודש בכל ט"ו בחודש).

ויש לציין, שגם לאחר פטירת הרבנית נ"ע - בשנת תשמ"ח - היה ניכר אצל רבינו¹⁷ שעדיין יש 'ענין' בציון יום הנישואין¹⁸, ובשנת תשנ"ב הורה להדפיס לכבוד היום את 'קונטרס דרושי חתונה' וחילק קונטרס זה בידו הק' לאלפי החסידים.

17. ראה בספר 'בכל ביתי נאמן הוא' ע' 391 - תיאור מרגש מיום י"ד כסלו תשמ"ט, שבו מלאו ששים שנה לנישואי רבינו, והיתה זו הפעם הראשונה שציינו יום זה לאחר פטירת הרבנית, בהשתתפות רבינו ובעידודו.

18. ויצויין דבר פלא שהיה בשבת האחרונה לפני הסתלקות הרבנית נ"ע (ש"פ יתרו תשמ"ח), שהורה רבינו להוסיף בקונטרס ה'לקוטי שיחות' השבועי שיצא לאור לקראת השבת, הוספה מיוחדת (שלא כרגיל כלל וכלל) - קטע מתוך מאמר של אדמו"ר האמצעי (נדפס לאחר מכן במאמרי אדמו"ר האמצעי דרושי חתונה ח"ב בסופו. לקו"ש חל"א ע' 261), המדגיש את מעלת יום הנישואין והשפעתו על כל המשך החיים, וזה לשונו:

"הטעם שמעמידין החתן תחת החופה, ביום חתונתו, כי החופה הוא בחי' מקיף וכל מה שיעסוק בעבודת ה' עד ימי חייו נמשך לו ממקיף בעת הזאת ולכן צריך לקשר מחשבתו בה' אז שע"י כן ימשיך ממקיף אז כו', וד"ל".

מוקדש

לזכות החתן והכלה

הרב שמואל ודבורה לאה שיחי'

משען

שהחתונה תהי' בשעה טובה ומוצלחת

ויזכו לחיים מאושרים בכל

וברכותיו של כ"ק אדמו"ר נשיא דורינו

ילוו אותם תמיד

ולזכות הוריהם וזקניהם

וכל בני משפחתם

שיחי' לאורך ימים ושנים טובות

לחזוק ההתקשרות לכ"ק אדמו"ר נשיא דורינו

להצלחה רבה ומופלגה בכל מעשי ידיהם

ולנחת יהודי חסידותי מתוך שמחה וטוב לבב